

Fig. 1. Kirken i landskabet set fra sydvest. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The church in the landscape seen from the south west*.

EGENSE KIRKE

SUNDS HERRED

Historisk indledning. Kirken (»ecclesiæ Eknæs«) er tidligst nævnt 1374, da ærkebiskoppen og seks biskopper udstedte et afladsbrev.[1] Afladsbreve udstedtes ligeledes 1375[2] og 1419.[3]

1524-26 bidrog kirken til landehjælpen med 18 mark. Beløbet svarede til Skårup Kirkes bidrag, men var en tredjedel større end bidragene fra Tved og Øster Skerninge (jf. s. 1743, 1831 og 1963). Ifølge *Danske Atlas* havde kirken navn efter de hellige tre konger, hvilket udledtes af påskriften på kirkens middelalderlige alterkalk (s. 1930) (*værnehelgen*(?)).[4]

1529 blev *patronatsretten* tilskødet Eiler Rønnow til Hvidkilde, der var sognets hovedgård.[5] Kirken fulgte herefter Hvidkilde, der 1781 samledes med Nielstrup og Lindskov (Lehnskov) i baroniet Lehn. Der er talrige vidnesbyrd om kirkens nære tilknytning til Hvidkilde og de skiftende ejere samt disses efterkommere, både for bygningen (†glasmalerier), inventaret (altertavle, sygesæt, alterstager, †messehagel, prædikestol, †herskabsstole, †herskabspulpitur og †klokke) og gravminderne (mindekranse, gravsten, †muret begravelse). Særligt markerede sig Eiler Rønnow (o. 1500-65), ægteparrene Marqvard Bille (1568-1631) og Susanne Brockenhuus (1575-1606) samt Erik Hardenberg (1534-1604) og Anne Rønnow (1541-1609) og desuden sidstnævnte pars datter, Anne Hardenberg

Fig. 2. Kirken set fra nordvest. Foto Sylvest Jensen Luftfoto 1950. I KB. – *The church seen from the north west*.

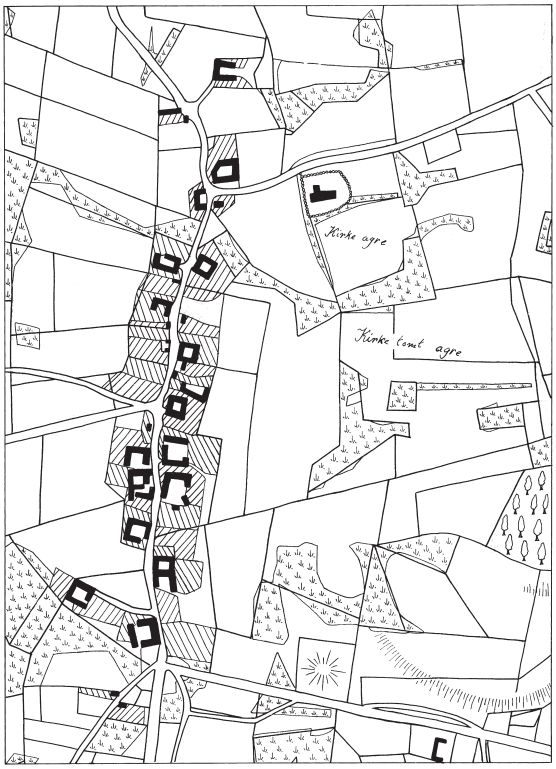

Fig. 3. Matrikelkort. 1:10.000. Målt af M. Rasmussen 1805. Tegnet af Freerk Oldenburger 2017. – *Cadastral map*.

(1566/67-1625). Nævnes må også Johan Lehn (1705-60) og, i nyere tid, Otto Rosenørn-Lehn (1821-92), der forestod den gennemgribende restaurering i 1860'erne (s. 1916 og 1923). 1927 overgik kirken, der var godsets 'hovedkirke', til *selveje*.[6]

Anneksforhold. 1541 var kirken anneks til Vor Frue Kirke i Svendborg.[7] 1554 synes kirken at have været anneks til Ollerup.[8]

Præste- og sogneforhold m.m. Til forskel fra de fleste andre kirker i herredet modtog kirken o. 1576 ikke noget eksemplar af Hans Thomesens salmebog, eftersom patronatsretten tilhørte 'herrefolk' (jf. ovf. og s. 1787, 1860 og 1983).[9] 1589 noterede biskop Jacob Madsen, at ejerne af Hvidkilde undertiden søgte Egense Kirke, undertiden Sørup (s. 451).[10] Pinsedag 1593 var præsten, Claus Nielsen Bang, angiveligt så fuld, at han faldt i søvn på prædikestolen.[11] 1639 blev også præsten Jens Sørensen Bjerg beskyldt for drukkenskab.[12]

Fund. En *signetring af messing, på hvis plade er indgraveret et skjold med et bomærke hvorover initialerne »HM«, blev 1850 fundet på kirkegården 3 alen under jorden. I Nationalmuseet (NM inv.nr. 11129).

Kirken ligger på en bakketop østligst i landsbyen. Bakken falder brat mod nord, syd og vest, mens den kun har et let fald mod øst (fig. 1 og 4). Kirken er placeret i den vestligste del af den rektangulære kirkegård, som har fået sin form efter at være blevet udvidet tre gange, siden de første matrikelkort blev opmålt 1805 (fig. 3): 1885 mod nordøst,[6] 1912 mod nord til Hellegårdsvej[13] og mellem 1950 og 1962 mod nordøst.[14]

Hegn. En stensætning af kamp støtter kirkebakken mod nord, syd og vest, mens der mod øst er et fritstående stendige med kampesten på begge sider. 1947 og 1953 blev den sydlige stensætning repareret.[15] 2012-13 blev den nordvestlige del af stensætningen renoveret.[16]

†*Hegn*. 1589 havde kirkegården en stensætning af kampesten, hvor stenene flere steder var faldet ud.[10] 1827 var 'ringmuren' forfalden, så kreaturer kunne gå ind på kirkegården.[17]

Indgange. Kirkegården har fire indgange; hhv. én mod øst, to mod nord og én mod nordvest. Midt for kirkegårdens nordre langside er hovedindgangen med en køreport og to ganglåger med sortmalede smedejernslåger på granitpiller. I det nordøstre hjørne er en køreport i tilsvarende materialer, mens en lignende ganglåge i det østlige dige leder ud til kirkens parkeringsplads.[18] En trappe af chaussésten og tilhugget granit i det nordvestlige hjørne leder fra den chausséstenbelagte plads foran tårnet ned til en mindre parkeringsplads vest for kirkegården. 1962 burde trappen forbedres.[15]

†*Indgange.* 1852 var kirkegårdsporten faldefærdig og skulle fornys.[19] 1861 og 1926 var de to indgange mod nord lukket med stenpæle med trælåger.[6] 1950 havde den vestlige trappe en tilsvarende ganglåge mod nord (fig. 2).

Bygninger på kirkegården. I kirkegårdens sydøstlige hjørne er en *graverbygning* opført o. 1990;[20] teglstensbygningen er hvidmalet med sadeltag af røde vingetegl. Mod øst har den en hvidmalet tilbygning af træ opført 2016. Øst herfor ligger et

Fig. 4. Kirken i landskabet set fra nordøst. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The church in the landscape seen from the north east*.

sortmalet, træbygget *materielhus* samt en *materialplads*.

†*Bygninger på og omkring kirkegården*. En †*lade*, formentlig kirkens tiendelade, blev 1589 omtalt som 'god' af biskop Jacob Madsen; 1858 stod resterne af den endnu på den nordlige del af kirkegården.[21] Et †*nødtørftshus* stod 1918 i kirkegårdens nordvestlige hjørne,[6] mens et formentlig senere opført nødtørftshus i det sydøstlige hjørne omtales 1926 (jf. fig. 2).[6]

Beplantning. Syd og vest for kirken står en række høje asketræer suppleret med to enkeltstående mod syd. Det er resterne af en beplantning med træer fra 1851, der omkransede hele kirkegården (jf. ndf.).

†*Beplantning*. Da biskop Jacob Madsen besøgte kirken 1589, groede der vilde løg på kirkegården.[22] 1811 blev kirkegården forskønnet, og der blev lagt gange og plantet træer. Indtil 1822 var den godt vedligeholdt. Herefter blev den misligholdt, så der 1830 ingen træer var tilbage.[23] 1851 blev den istandsat. De høje asketræer, som endnu stod på kirkegården 1950 (fig. 2), blev formentlig plantet på dette tidspunkt.[19] I forbindelse med omsætning af det nordlige dige 2012-13 blev flere af de gamle træer fældet pga. sygdom.[20]

BYGNING

Kirken består af et romansk skib, hvortil der formentlig har hørt et smallere †kor. Det blev i senmiddelalderen erstattet af et langhuskor, mens et tårn blev opført for vestenden, og kirken blev overhvælvet. Efter middelalderen blev tårnet forhøjet og et moderne våbenhus tilføjet på nordsiden; det er nu indrettet som kapel og redskabsrum. 1861-62 gennemgik kirken en omfattende restaurering, hvorunder langhusets iøjnefaldende sprængbuer blev tilføjet. Kirken er orienteret kraftigt mod nord.

Den romanske kirke har et knap 15 m langt skib (fig. 5), hvortil formentlig sluttede sig et smallere †kor mod øst; der er ingen spor efter sidstnævnte.

Materiale og teknik. Skibet er opført af rå og kløvet kamp uden sokkel på et fundament af kampesten. Vinduerne er muret i røde teglsten i munkestensformat. De kraftige kalklag gør, at det ikke er muligt at skelne murteknikker og den præcise materialesammensætning.

Døre. I det nuværende femte fag fra øst var en syd- og norddør over for hinanden. De er begge tilmurede; den sydlige med røde teglsten i munkeformat lagt i krydsskifte (fig. 77). Syddøren var formentlig allerede blændet inden et nyt vindue blev indsat ved restaureringen 1861-62 (s. 1917).

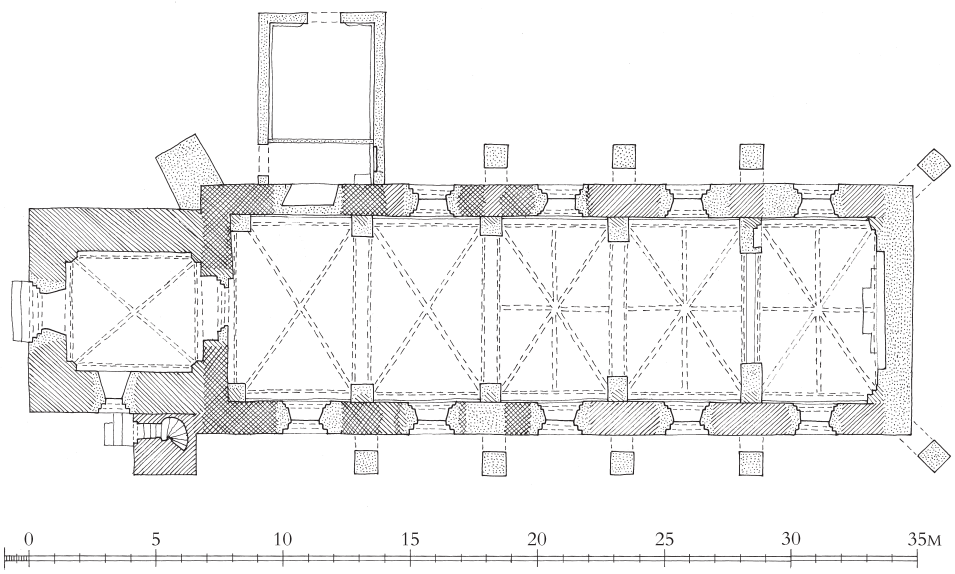

Fig. 5. Grundplan. 1:300. Målt af Havsteen-Mikkelsens Tegnestue 2012, suppleret af Pia K. Lindholt og tegnet af Thomas Bertelsen 2018. Signaturforklaring s. 9.– *Ground plan. Key on p. 17.*

Fig. 6. Kirken set fra nord. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The church seen from the north.*

Den måler ca. 240×157 cm og er kun synlig på kirkens yderside, hvor dens rundbuede stik og vanger er streget op. Norddøren, som blev blændet ved restaureringen 1861-62 (jf. s. 1917), er usynlig i bagmuren og kraftigt ombygget i facaden, hvor den øvre del benyttes som et skab i det yngre våbenhus.

Vinduer. I skibet er tre blændede romanske, rundbuede vinduer, som er synlige i facaden. På sydsiden er et vindue lige øst for den vestligste sprængbue (fig. 7); det måler ca. 130×75 cm og har et kilestensstik af røde munkesten. På nordsiden er to tilsvarende vinduer; ét bag den vestligste stræbepille og ét over for det sydlige vindue (fig. 75), hvis østre del er ødelagt af et af de ni spidsbuede vinduer fra 1861-62 (jf. s. 1917). Et fjerde †vindue mod syd er formentlig forsvundet, da et senmiddelalderligt, stort og rundbuet †vindue blev gennembrudt samme sted (s. 1911).

Fig. 7. Udsnit af skibets sydfacade, 4. fag, set fra syd. Fra øst mod vest: tilmuret, senmiddelalderligt vindue (s. 1911), vindue fra 1861-62 og tilmuret romansk vindue (s. 1909). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The south facade of the nave, 4th bay, seen from the south. From east to west: bricked-up Late Medieval window, window from 1861-62 and bricked-up Romanesque window.*

Fig. 8. Kirken set fra sydøst. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The church seen from the south east*.

Taggavl. Det romanske skibs vestre gavltrekant af kampesten ses fra tårnets mellemstokværk og er let nedskåret, indkapslet i tårnets østmur.

Senmiddelalderlige tilføjelser og ændringer. I senmiddelalderen blev det romanske kor revet ned, og et *langhuskor* på to og et halvt fag blev opført i forlængelse af det romanske skib. Kirken blev derved til et langhus, hvor koret i dag udgør det østligste fag.[24] Udvidelsen er opført af rå kamp og røde teglsten i munkestensformat. I første fag i sydfacaden er indmuret tre tilhugne romanske granitsten, hvoraf én er en *gravsten* med kors (s.

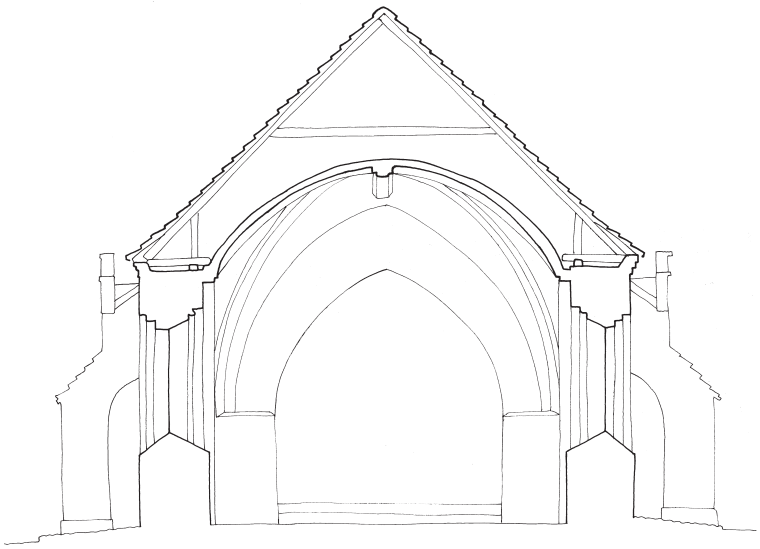

Fig. 9. Tværsnit. 1:150. Målt af C&W Arkitekter 2005, suppleret af Pia K. Lindholt og tegnet af Thomas Bertelsen 2018. – *Cross-section*.

1946). De to andre er mulige gravsten kun med en hugget rille langs kanten (fig. 61).

Oprindelige †vinduer i langhuskoret kendes ikke, da de formenlig er forsvundet ved indsættelsen af de fire spidsbuede vinduer 1861-62 (s. 1917). J. G. Burman Becker angav ikke et østvindue på sin skitse 1856 (fig. 73), som viser kirken inden den omfattende restaurering 1861-62.[25]

Koret og skibet var ikke adskilt af en triumfmur, da langhuskoret blev opført,[26] men en sådan blev opmuret ved en restaurering i 1861-62 (s. 1917). Både langhuskor og skib havde formentlig fladt †træloft, men blev kort efter overhvælvet (jf. ndf.).

Gavlen er muret i kampesten, men kun de nederste ca. 90 cm står endnu. Det øvre murværk og gavltrekanten blev nedrevet og genopbygget 1861-62 (jf. s. 1916). 1856 var gavltrekanten af rå kamp og havde en lille glug eller blænding øverst (fig. 73). Den var uden kamme.[26]

Et *vindue* på skibets sydside i fjerde fag fra øst blev formentlig indsat i forbindelse med kirkens udvidelse (fig. 7); det er blændet med røde teglsten i munkestensformat lagt i krydsskifte. Det store, rundbuede vindue måler ca. 225×160 cm. Der er ingen spor efter andre senmiddelalderlige vinduer i skibet, men de kan, tilsvarende langhuskorets mulige, oprindelige vinduer, have været placeret samme sted som vinduerne fra 1861-62 (s. 1917).

Formentlig kort efter langhuskorets opførelse blev murene forhøjet med fem skifter og en falsgesims af røde teglsten i munkestensformat, og der blev opsat *ribbehvælv* i hele kirken; tilsvarende Tved (s. 1842) og Øster Skerninge (s. 1969). Kun krydshvælvene i fjerde og femte fag fra øst er helt bevarede; de blev dog kraftigt pudset ved restaureringen 1861-62. De ældste hvælvpiller var falsede med retkantede kragbånd under

Fig. 10. Koret set fra øst (s. 1916). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The chancel seen from the east.*

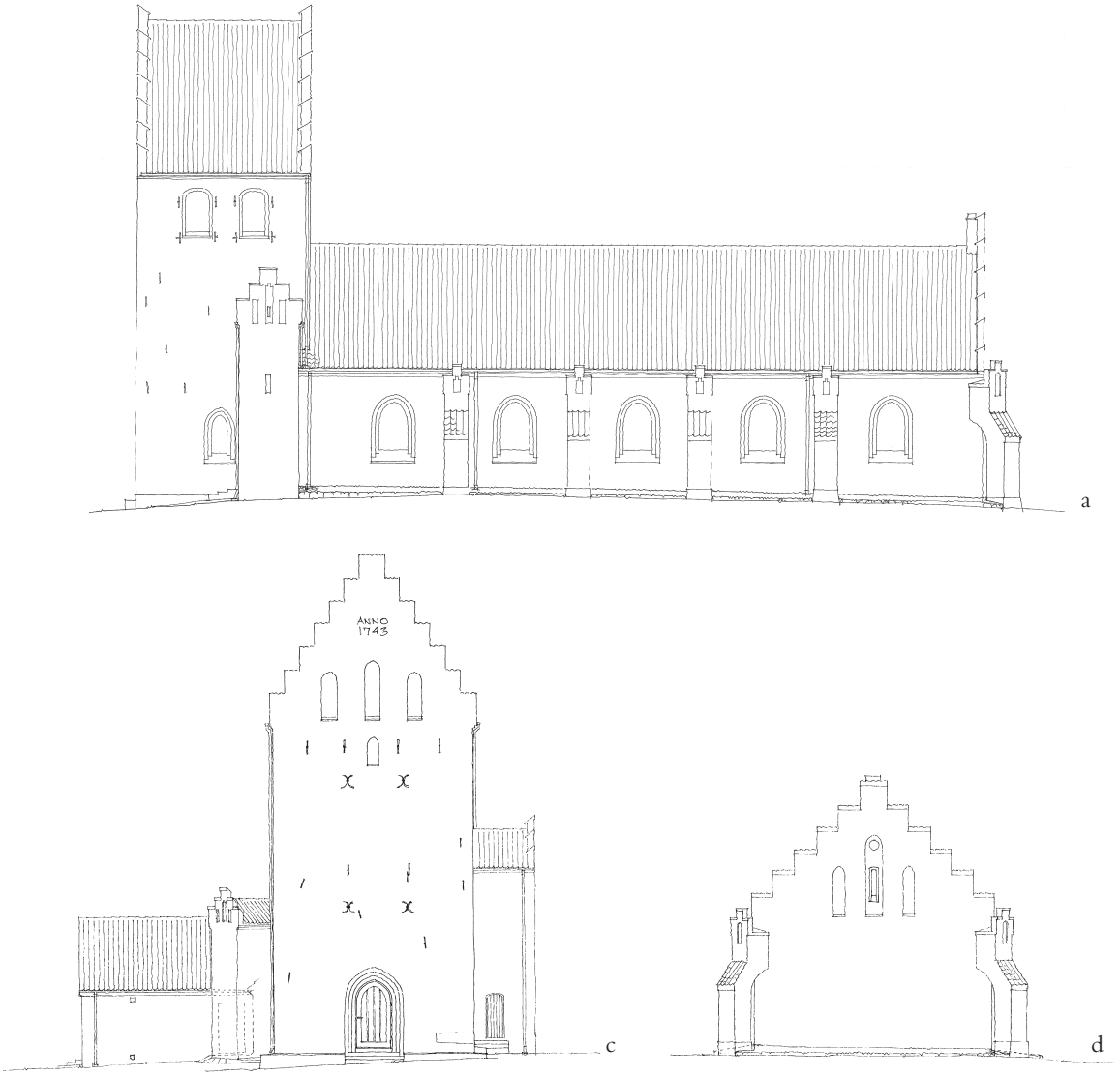

Fig. 11a-d. Opstalter. 1:300. a. Sydfacade. b. Nordfacade. c. Vestfacade. d. Østfacade. Målt og tegnet af C&W Arkitekter 2005. I NM. – *Elevations. a. South facade. b. North facade. c. West facade. d. East facade.*

vederlagene. De er indkapslet i nye, retkantede piller fra 1861-62, men kan ses i skabet i triumfvæggen (fig. 78; jf. s. 1917). Helstensbrede skjold- og gjordbuer bærer hvælvkapperne. De retkantede ribber, som kun ses under pulpituret i det vestligste fag (fig. 12), er i den nederste del kun kvartstensbrede og halvstensbrede op mod ribbekrydset. De tre østligste †hvælvs gjordbuer er formentlig indkapslet i de nyere, kraftige buer fra 1861-62. Rester af hvælvkapperne er synlige fra kirkens loft (fig. 13). De er ud for de nye kapper, så hvælvtakten er uændret. De blev beskrevet af biskop Engelstoft 1858, få år inden de formentlig blev revet ned ved restaureringen 1861-62 (s. 1917), som havende rundbuer og seks ribber.[26]

Tårn. Et tårn i to stokværk blev tilføjet for skibets vestende i senmiddelalderen (fig. 14). Det strakte sig oprindeligt kun lavt over skibets tagfod og fik senere tilføjet et nyt klokkestokværk

(jf. s. 1914), tilsvarende f.eks. Brenderup (Odense Amt). Tårnet har kvadratisk grundplan og er lidt smallere end skibet. Det er opført i rå kamp og røde munkesten i munkeforbandt; facaderne er dog delvist ommurede ved flere senere ombygninger (jf. ndf.). Østmuren står på det romanske skibs vestre gavltrekant, og i vestgavlen er indmuret en romansk gravsten med kors (jf. s.1946).

Tårnet havde en †*vestdør* med et muligt spidsbuet spejl (fig. 73); den kan være oprindelig og blev fjernet helt af en ny dør fra 1861-62 (s. 1917). Ligeledes var i sydmuren et 'fladt rundbuet' †*vindue*, som var falset både i facaden og bagmuren;[26] et nyt vindue fra samme restaurering udslettede det.

Fig. 12. Senmiddelalderlig hvælvribbe bevaret under orgelpulpituret (s. 1912). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Late Medieval vault rib preserved beneath the organ loft.*

Adgangen mellem tårnrummet og skibet var igennem en blot ca. 250 cm bred, spidsbuet arkade muret i røde teglsten af ukendt format (fig. 16), hvor en smallere, fladbuet dør blev indsat 1861-62 (s. 1917).

Tårnrummet dækkes af et krydshvælv på femkantede piller, som har retkantede, to skifter høje kragbånd og halvstensbrede, spidsbuede skjoldbuer, som er helstensbrede ved buens toppunkt.[27] De halvstensbrede ribber bærer tilsvarende let puklede kapper.

Kort efter tårnets opførelse blev et muret *trappehus* opført i stedet for en formodet †*fritrappe*.[28] Det leder op til det senmiddelalderlige klokkestokværk, som nu er mellemstokværk (jf. ndf.). Trappehuset er muret af røde munkesten i munkeskifte; dog er den øverste tredjedel fra trappeløbets top og opefter senere ommuret (fig. 14; jf. ndf.). En fladbuet dør mod vest giver adgang til en vindeltrappe med træbeklædte teglstenstrin. Trappeløbet er overdækket af trinvis udkragede, vandrette stik af bindere på fladen (fig. 17). Døren, som førte ind til det oprindelige klok-

Fig. 13. Rest af senmiddelalderlig hvælvkappe set mod nord (s. 1911). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Remains of Late Medieval vault severy, looking north.*

kestokværk, har fladbuet stik. En retkantet glug mod syd giver lys i trappeskakten. Trappehusets tagkonstruktion var formentlig et †halvtag. Det blev revet ned 1861-62 og erstattet af et sadeltag (s. 1918).

Det oprindelige klokkestokværk havde seks fladbuede, falsede glamhuller, hhv. to mod øst, syd og nord (fig. 15). De blev tilmuret ved tårnets forhøjelse formentlig senest 1743 (jf. ndf.), men er tydelige i både facaden og bagmurene.

Tårnets oprindelige gavltrekanter står indkapslet i det nyere klokkestokværks murværk mod øst og vest, og deres taglinjer kan ses i bagmurene. En glug med spærstik er bevaret i begge gavltrekanter (jf. fig. 14).[29] 1589 blev tårnet afbildet med mulige oprindelige pinakler (fig. 72). Tårnet var dækket af et sadeltag.

En diagonalt stillet *pille* på skibets nordvesthjørne (fig. 2) kan muligvis være opført i middelalderens slutning, men har ingen daterende kendetegn. Pillen står på et synligt fundament af kampesten og er muret i røde teglsten i munkeformat i en ujævn skiftegang. 1861-62 blev den øverste del af pillen revet ned og genopbygget, så den oprindelige afdækning ikke kendes (s. 1917).

Eftermiddelalderlige tilføjelser. Tårnet gennemgik flere ombygninger efter middelalderen, hvoraf den mest markante var forhøjelsen med et nyt klokkestokværk. Dateringen af forhøjelsen er usikker; det kan være udført allerede i 1500-tallet, men et jernanker med årstallet »Anno 1743« på tårnets vestre gavltrekant kan også henvise til forhøjelsen.[30] Klokkestokværket er muret i røde teglsten, hvis størrelse og skiftegang ikke er synlig. Det har to store, kurvehanksformede og falsede glamhuller mod syd og nord. Fire kraftige ankerbjælker er indmuret i murene, og to af disse fungerer som ophæng for klokken (jf. s. 1943).[31]

Den østre gavltrekant har syv fladbuede højblændinger samt 13 kamtakker belagt med røde vingetegl. Tre højblændinger med spærstik pryder den vestre gavltrekant, som har kamtakker svarende til den østre.

Formentlig i 1700-tallet blev et *våbenhus* opført på skibets nordside ud for døren (jf. fig. 6).[32] Murene står på et synligt, højt fundament af kampesten, som i bagmuren er ca. 10 cm bredere end teglstensmurværket. Gule teglsten af renæssanceformat er lagt i krydsskifte med brændte fuger, som er let fremspringende og afrundede. Øverst har murene dobbelte falsgesimser, som griber om hjørnerne og ledsager taglinjerne (jf. fig. 11b). I

Fig. 14. Tårnet set fra sydvest (s. 1912). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The tower seen from the south west.*

Fig. 15. De senmiddelalderlige, tilmurede glamhuller i mellemstokværket (s. 1914). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The bricked-up Late Medieval belfry light in the middle storey.*

gavlen var formentlig en smallere og lavere †dør end den nuværende (s. 1918), men dens form kendes ikke. Oprindeligt stod våbenhuset i forbindelse med skibet via den romanske norddør, som nu er blændet (jf. s. 1917). En oprindelig, oval glug med let fremspringende kantning er øverst i trekanten (jf. fig. 6). Våbenhuset dækkes af et sadeltag.

Muligvis o. 1750 blev en †*tilbygning* opført på kirkens nordside,[26] som adgang til et †*herskabspulpitur* i langhusets andet fag (jf. s. 1942). Den stod i forbindelse med †pulpiturtrappen ved en formentlig retkantet †dør (fig. 74). Tilbygningen blev nedbrudt og døren blændet 1861-62 (jf. s. 1917).

I første fag er i nordmuren en udaterbar dør, tilmuret med røde teglsten i munkestensformat lagt i krydsskifte. Det er formentlig en *præstedør,* som i nyere tid er hugget gennem det senmiddelalderlige murværk, hvorved vangerne af røde teglsten i munkestensformat blev ujævnt opbygget. Den kan være tilmuret 1861-82, da den er forstyrret af et vindue indsat ved denne restaurering.

Eftermiddelalderlige reparationer og vedligeholdelser. 1589 besøgte biskop Jacob Madsen kirken, som for nylig var blevet renoveret med teglsten. Dog ville hjørnerne på kirkens østende styrte sammen, hvis ikke de blev udbedret. Derudover havde kirken 'tre onde døre', som formentlig var døre i dårlig stand, men om der var tale om døråbningerne eller fløjene er usikkert (jf. s. 1942).[10]

1811 blev kirken hovedrepareret, hvorved tårnarkaden blev tilmuret.[33] 1820 måtte †tilbygningen på nordsiden forsynes med to †jernankre for at holde den sammen med kirkens mure.[34] Tårnet har jernankre med teksten »S.A.R.L. 1822« på nordsiden; forkortelsen henviser til kirkeejeren Sophie Amalie Rantzau Lehn, som betalte for en restaurering dette år.[35]

Restaurering 1861-62. Kirken gennemgik 1861-62 en omfattende og hård ombygning ved arkitekt Jens Vilhelm Dahlerup,[36] hvilket gav bygningen dens nuværende udtryk. Østgavlen blev revet ned til knap en meter over pikstensfortovet og genopbygget i røde og gule normalsten i krydsskifte lagt i en cementfuge (fig. 10). Samtlige facader blev pudset med cementmørtel, hvorved alle ujævnheder og ældre bygningsspor i murværket blev udvisket (fig. 23).

Stræbepiller i form af sprængbuer blev opført udvendig ud for hver hvælvpille og på de østlige hjørner (fig. 23); hhv. fem buer på sydsiden og fire på nordsiden. Pillerne er muret i gule normalsten

Fig. 16. Dør og ældre arkade mellem tårnrummet og skibet (s. 1913). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Door and older arcade between tower interior and nave.*

Fig. 17. Vindeltrappe i trappehuset på tårnets sydside (s. 1913). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Spiral staircase in the stairwell on the south side of the tower.*

i krydsskifte med røde vingetegl på bueslaget og et muret sadeltag med en kamtakket gavl med tre takker som øvre afslutning. På gavlen er en højblænding med et trappestik. Oprindeligt var buen ikke tækket med tegl, men med †cement.

Den øverste tredjedel af den ældre stræbepille på skibets nordvesthjørne blev nedrevet og muret i gule normalsten i krydsskifte, hvorved den også fik sadeltag og gavltrekant med tre højblændinger som på trappehuset (jf. s. 1918) under fem falsede kamtakker. Denne del af stræbepillen er hul og fyldt med løsliggende kampesten.

De nederste ca. 140 cm af koret og skibets bagmure blev formentlig skalmuret, så der blev dannet en ca. 10 cm bred afsats. Murene blev desuden pudset med cement ligesom facaderne, og murfladerne blev kalket rosa (jf. s. 1920).

Kirkens hovedindgang blev flyttet fra våbenhuset mod nord til tårnet i vest, hvor en tredobbelt falset og spidsbuet dør blev indsat. Den romanske norddør blev tilmuret. I arkaden mellem tårn og skib blev en fladbuet, profileret dør sat ind. Indgangen til †herskabspulpitur på nordsiden (jf. s. 1916) blev tilmuret med røde teglsten i to størrelser – de største sten af munkestensformat nederst og tyndere sten øverst (fig. 74). †Tilbygningen ud for indgangen blev nedrevet.

De eksisterende vinduer blev skiftet ud med de nuværende spidsbuede vinduer, som er dobbeltfalsede i facaden og smigede med rundstav i bagmuren (jf. fig. 7 og 25).

Gjordbuen mellem første og andet fag blev undermuret, så kor og skib nu er adskilt af en triumfmur med en spidsbuet korbue (jf. fig. 25).

De tre østligste krydshvælv blev formentlig revet ned ved denne restaurering, og ottedelte ribbehvælv blev muret op i deres sted (fig. 19). De senmiddelalderlige, falsede hvælvpiller for alle fire fag i langhuset blev indkapslet i nye, kraftigere og retkantede piller (jf. fig. 25). Hvælvene har halvstensbrede ribber og halvstenstykke kapper, som er fladere end de senmiddelalderlige kapper (fig. 19).

Fig. 18. Hvælv i koret (s. 1917). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Vault in the chancel.*

De oprindelige munkesten blev genanvendt i en grovere muring end den middelalderlige. Hvælvenes underside blev pudset med cement, mens ribberne blev profilerede med en fladtrykt rundstav, og slutstenen udformet som en roset af stuk (fig. 18).[37] Oversiden af alle hvælvene blev pudset med et tyndere lag cement end undersiden.

Den østre gavltrekant, som har 11 brynede kamtakker, er prydet af tre spidsbuede højblændinger, hvor en cirkelblænding er øverst under stikket i den midterste højblændings bund (fig. 10). Derudover har samme blænding en høj, falset og fladbuet glug. Fem murankre holder gavltrekanten på plads. Kamtakkerne med røde vingetegl var oprindeligt belagt med †cement.

Tagværkerne blev istandsat (jf. s. 1920),[38] og i taget blev indsat seks nye vinduer af støbejern. Gulvene i kor og skib blev lagt med nye teglsten og fliser (s. 1919).[6]

Våbenhuset, som var blevet lukket af fra kirken (jf. ovf.), blev efterfølgende benyttet til opbevaring af materialer. Opdelingen i to rum, et kapel og et redskabsrum (fig. 5), kan være sket allerede på dette tidspunkt, men nævnes først 1926.[6] Den nordlige dør blev udvidet 1861-62, og i østmuren blev en retkantet dør, som indgang til redskabsrummet, indsat. Den er blændet på et ukendt tidspunkt.

Tårnet har mod syd jernankre med initialerne »O.D.R.L. 1862« fra restaureringen, som blev bekostet af kirkeejer baron Otto Ditlev Rosenørn Lehn. Om tårnet gennemgik større reparationer i denne forbindelse, vides ikke, dog blev den øverste del af trappehusets murværk ud for overdøren samt taget nedrevet (fig. 14 og 17).[39] Murværket er genopført i normalsten i krydsskifte, mens taget er et sadeltag. Gavltrekanten har mod syd fem falsede kamtakker med røde vingetegl og tre højblændinger, hvoraf den midterste har et trappestik og de to ydre et fladt stik.

1894 blev tårnets vestre mur ommuret.[6] 1935 ønskedes tårnet nedrevet til gesimshøjde, og både

Fig. 19. Skibets hvælv set mod vest. I forgrunden det vestligste af 1800-talshvælvene (s. 1917), bagerst de senmiddelalderlige hvælv (s. 1911). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Vaults of the nave looking west. In the foreground the westernmost of the 19th-century vaults, farthest back the Late Medieval vaults.*

murværk og tag burde fornyes;[15] restaureringen blev formentlig ikke gennemført.

Kirken gennemgik en hovedrestaurering 1951 ved arkitekt Ejnar Mindedal Rasmussen (Ollerup),[20] da der var konstateret råd og svamp i gulvet inden for alterskranken samt i alterskranken og -bordet (jf. s. 1925).[15]

Tårnet er senest istandsat 1984, hvor teglstenene havde løsnet sig fra det bagvedliggende murværk. Cementpudsen blev hugget af murene, og de blev på alle fire sider skalmuret i en halv stens tykkelse med teglsten i munkestensformat; tårnet blev efterfølgende kalket.[20]

2006-07 blev cementpudsen fjernet fra kirkens facader, og større revner i murene blev repareret. Der fremkom røde kalklag på facaderne samt rosa og blå kalklag i kor og skib (jf. s. 1920-21).[40] 2015-16 blev kirken hovedrestaureret indvendig, hvor mure, gulve, tagværk (jf. ndf.) og inventar (s. 1925) blev istandsat.[20]

Mørtelrelieffer. På skibets hvælv er tre medtagede mørtelrelieffer, hvilke også kendes fra eksempelvis Nyborg Vor Frue (s. 934 ff.) og Øster Skerninge (s. 1974). Som der kan reliefferne tilskrives håndværkere, som signerede deres arbejde med initialer og årstal, hvoraf det ældste er fra 1901. Der er tre ansigter i profil (fig. 20-21) – hvoraf de to viser Christian IX og dronning Louise – samt en fisk (fig. 22). De ledsages af flere utydelige indskrifter.

Gulve. I koret og under stolestaderne er gulve af lyse fyrreplanker, mens skibet har teglgulv fra 1861-62 i røde og gule sten, lidt mindre end munkeformat med sortglaserede, kvadratiske teglsten imellem (jf. fig. 25).[41] Tårnets gulv har samme mønster i røde tegl. Før restaureringen 2015-16 lå gule fliser under stolestaderne fra 1861-62 og røde, moderne teglsten i sildebensmønster i koret.[42]

Vinduerne har støbejernsrammer fra 1861-62.[6] 1803 fik kirkens vinduer engelske †jernrammer.[34] 1858 havde sydsidens vinduer †trærammer.[26]

Fig. 20-21. Mørtelrelieffer på hvælvenes overside (s. 1919). 20. Mand i profil. 21. Christian IX og dronning Louise i profil. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Mortar reliefs on upper surfaces of vaults. 20. Man in profile. 21. Christian IX and Queen Louise in profile.*

Tagværker. Kor, skib og våbenhus har tagværker af fyrretræ opsat i nyere tid, mens tårnets tagværk er af både eg og fyr fra samme tid. Langhuset har 28 spærfag med spærsko og -stivere på to murremme samt et enkelt hanebånd, hvorpå ligger en langsgående gangbro. Våbenhuset har seks spærfag med et hanebånd. Tårnets syv fag står på bindbjælker, der hviler på murkronen, og har korte spærstivere, et enkelt hanebånd samt krydsbånd. Stålwirer, opsat 2015, holder sammen på langhusets konstruktion, hvis tryk forårsagede revner i murværket.[40] 1820 trængte taget til en hovedreparation, men fik det ikke det følgende år.[34] 1965 ønskede Kirkesynet, at hele taget over skibet blev skiftet.[15]

Fig. 22. Mørtelrelief på oversiden af hvælv (s. 1919). Fisk og indskrifttavler. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Mortar relief on upper surfaces of vault. Fish and inscription tablets.*

Hele kirken har *tagbeklædning* af røde vingetegl, hvori er seks små tagvinduer af støbejern (jf. s. 1918).

Farveholdning. Kirken står hvidkalket ude som inde. Ved nedhugningen af cementpudsen på kirkens ydre 2006-07 fremkom røde kalklag i de ældre pudslag på kirkens facader samt en mørk

rød sokkelbemaling på det yderste lag (jf. fig. 76); facadernes og soklens røde bemaling var ikke samtidige. Kirkens indre havde oven på cementpudsen, som ikke blev hugget af, to farvede lag – et rosa og et blåt – ud over flere hvide kalklag. Det ældste rosa lag, som formentlig stammer fra restaureringen 1861-62, var påført på vægflader, i vinduessmige og buer, mens hvælvene stod med hvide kapper og rosa ribber. Det yngre blå lag fandtes på væggene, i vinduessmige og på hvælvenes kapper, mens ribberne og buerne var hvide.[43]

Opvarmning. Kirken, der er opvarmet af et pillefyr fra 2015-16, har radiatorer under bænkene i koret og under stolestaderne i skibet. 1876 havde kirken en †*kakkelovn*,[6] hvis skorsten formentlig ses på skibets tagryg på et ældre fotografi (fig. 23). 1920 fik kirken nyt †*varmeapparat*, som stod i 'et rum ved siden af indgangen',[44] hvilket formentlig er identisk med et †fyrrum i våbenhuset, som er omtalt 1956.[44] 1955 fik kirken elradiatorer, der blev udskiftet 1982.[20] 1925 fik kirken indlagt *elektrisk lys*.[6]

Omkring kirken ligger et *fortov* af piksten, som hælder let væk fra murværket.

†GLASMALERIER

†*Glasmalerier*, indsat i skibets sydside, beskrevet i præsteindberetningen 1755.[45] 1) 1597. I det andet vindue fra øst fandtes en rude med våbenskjolde for Marqvard Bille og Susanne Brockenhuus hvorunder indskrift: »Markur bille 97 f(ru) susanne brokenhus«.

2) O. 1608 (jf. nr. 3). På det tredje vindue fra øst, lige ved prædikestolen, var fire våbenskjolde (Hardenberg, Rønnow, Rosenkrantz og Krabbe), ledsaget af fire sæt initialer: »EHBF« (Erik Hardenbergs fædrene), »FARF« (Fru Anne Rønnows fædrene), »EHBM« (Erik Hardenbergs mødrene) og »FARM« (Fru Anne Rønnows mødrene). Ruden må, som den følgende, være opsat af Anne Rønnow, der 1604 var blevet enke.

3) 1608. På det femte vindue fra øst var anført en forkortelse: »FGVDMV«, der af sognepræst Palle Saabye, som skrev den af, blev foreslået opløst som: 'Frygt Gud, Vent Døden, Modstå Verden'. Derunder stod Erik Hardenbergs initialer samt et årstal: »EHB 1608«. Ved siden af læstes: »Haab og Tolmodighed for/ Milder ald Modgang/ AR (Anne Rønnow) 1608«.

Fig. 23. Kirken set mod sydvest. Ukendt fotograf og årstal. I NM. – *The church looking south west*.

Fig. 24. Indre set mod øst før restaureringen 1951. Foto i NM. – *Interior looking east, before the restoration 1951.*

INVENTAR

Oversigt. Ældst blandt inventaret er den romanske døbefont, der er bemærkelsesværdig ved sin runeindskrift, formentlig med navnet på stenhuggeren, Astred, Ikkreus' søn. Fra senmiddelalderen stammer alterkalkens skaftled og knop, hvorpå de hellige tre kongers navne er anført med minuskler.

Dåbsfadet er et Nürnbergarbejde fra 1500-tallet. Prædikestolen er fra o. 1560 med våbenskjolde, der sandsynligvis refererer til Eiler Rønnow og Anne Krabbe, mens alterstagerne fra 1561 har våbenskjolde og initialer for parrets svigersøn og datter, Erik Hardenberg og Anne Rønnow.

Altertavlen er skænket 1617 af Anne Hardenberg til Vedtofte, enke efter Johan Rud; et (†)topstykke med opstandelsesmaleri, der blev udtaget af tavlen 1866, hænger på nordvæggen i skibets vestligste fag. Alterdisken er fra o. 1675 ligesom alterkalkens fod.

Sygesættet er udført af Odenseguldsmeden Jacob Olufsen Lund 1741 og skænket af Johan Lehn, mens oblatæsken er udført af Oluf Olufsen Rye i Svendborg o. 1750. En pengeblok i tårnrummet stammer formentlig også fra 1700-tallet ligesom en kirkestævnetavle.

Klokken er støbt 1839 af urmager Lars Mortensen i Kerteminde, to små pengebøsser af blik anskaffedes o. 1857, og dåbskanden tilkom o. 1862. Fra den store restaurering 1861-62 stammer hele stoleværket, de fleste dørfløje og orgelpulpituret. Alterkalkens bæger er udført o. 1865 af Anton Michelsen i København, og salmenummertavlerne er fra 1868. Et (†)altermaleri med motiv af Ecce Homo er signeret August Jerndorff 1880. 1888 skænkede lokale fiskere kirkeskibet »Kandace«, det er bygget af skibsbygmester Rasmus Hansen og skipper H. Holm i Skovsbostrand.

Vinskummeskeen er anskaffet 1902. Tre syvstager er skænket hhv. 1926 og 1951; fra sidstnævnte år stammer også messehagelen. Kirkens andet dåbsfad er foræret 1950 af P. L. og A. C. Pedersen. Alterskranken, tegnet af Ejnar Mindedal Rasmussen, blev opsat 1951, dog er knæfaldet fornyet 2016 samtidig med alterbordet. Orglet er bygget 1981 af P. Bruhn & Søn, Årslev, præsterækketavlerne er fra o. 1983 og ringkronerne fra 2016.

Farvesætning, indretning og istandsættelser. Altertavlen og prædikestolen står siden 1860'erne i lakeret og til dels pigmenteret træ med detaljer i rødt, grønt og guld; stolestaderne er egetræsådrede. Stafferingen er istandsat 2015-16. Samtidig blev orgelpulpituret og salmenummertavlerne malet sorte og de indvendige dørfløje lysegrå. Den oprindelige farvesætning er ukendt. O. 1800 fik altertavlen en grå marmorering, der endnu ses på (†)topstykket; tilsvarende bemaling kan være udført på

Fig. 25. Indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Interior looking east.*

andre inventarstykker, men intet er overleveret herom. I 1860'erne blev hele inventaret egetræsmalet.[6]

Indretningen er tidligst beskrevet af biskop Jacob Madsen.[10] Ved hans besøg i 1589 havde kirken endnu sin katolske altertavle med en fremstilling af Kristus på korset mellem de to røvere. I koret, der var afskærmet med et korgitter, fandtes tilsyneladende også lukkede herskabsstole for kirkeejerne på Hvidkilde. Prædikestolen var opsat i sydsiden af langhusets andet fag, mens døbefonten endnu stod i vestenden. Jacob Madsen nævner desuden, at der ikke var noget pulpitur. I tårnet hang to klokker.

I årene o. 1600 må døbefonten være flyttet til koret. Desuden opførtes der nye lukkede herskabsstole for Hvidkildes ejere, placeret forrest i stolerækkerne og prydet med våbener, initialer og årstallene 1608 og 1609 (jf. også †glasmalerier ovf.). 1617 blev den senmiddelalderlige altertavle erstattet af en stor renæssancetavle i tre stokværk, skænket af Anne Hardenberg og smykket med malerier af Nadveren, Korsfæstelsen og Opstandelsen. Kirkens to klokker blev 1634 antagelig omstøbt til en af Cordt Kleimann i Lübeck; arbejdet bekostedes af Falk Gøye og Karen Bille samt af Jytte Brock, enke efter Jørgen Skeel. 1647 fandtes desuden en lukket stol for Erik Kaas, ejer af Lindskov, sognets anden, men mere beskedne hovedgård, anbragt bag Hvidkildes stole. To præste- og degnestole, der flankerede alteret, må være tilkommet i løbet af 1600- eller 1700-tallet, og det samme gælder et pulpitur, formentlig opsat ved vestvæggen; alle stykkerne omtales tidligst i 1800-tallet i forbindelse med reparationer eller bortskaffelse. Et herskabspulpitur i nordsiden af langhusets andet fag blev muligvis opsat o. 1750.

1812 anførte synet, at kirken var nyindrettet og 'skønt prydet'.[34] Endnu i 1830'erne synes kvindestolene at have været uden ryglæn. Tidspunktet for anskaffelsen af kirkens første orgel er uvist.

Ved den gennemgribende restaurering 1861-62 (jf. også s. 1916) blev store dele af inventaret kasseret; kun altertavlen, døbefonten og prædikestolen bevaredes.[46] Af nyt udførtes alterbordet med alterklæde af rødt fløjl, alterskranken, stolestaderne, præste- og degnestolene, herskabsstolen, bænkene i koret og tårnrummet, dørfløjene og orgelpulpituret. Kort før restaureringen var fuldført, udtalte synet, at 'kirken havde vundet overordentlig meget ved denne reparation (…) og vil nu blive en særdeles smuk landsbykirke'.[6] 1866 blev altertavlen ombygget, 1868 anskaffedes nye salmenummertavler, og 1880 indsattes et nyt maleri i altertavlens storfelt. 1909 blev orglet fornyet.

Ved en restaurering 1951 blev alterbordet og alterskranken atter fornyet, mens døbefonten blev flyttet til

Fig. 26. Altertavle, 1617, skænket af Anne Hardenberg, enke efter Johan Rud (s. 1925). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Altarpiece, 1617, donated by Anne Hardenberg, widow of Johan Rud.*

skibets første fag. Kirken er senest restaureret 2015-16 ved arkitekt Steffen Pedersen, Havsteen-Mikkelsens Tegnestue, Ærøskøbing. Alterbordet, knæfaldet, prædikestolens sokkel og opgang samt belysningen blev udskiftet, mens det øvrige inventar blev restaureret og istandsat.

Alterbordet (jf. fig. 25), 2016, af eg, 170×75,5 cm, 102,5 cm højt, er et fritstående bord på fire ben med smal sarg under bordpladen.

†*Alterborde*. 1) Antagelig middelalderligt. Ved omlægningen af korgulvet 1950 fandt man under det daværende alterbord (nr. 2) fundamentet af et ældre, muret alterbord (fig. 81).[47] Bordet blev nedbrudt ved restaureringen 1861-62.

2) 1861-62, muret, beklædt med paneler af træ, der 1950 var ødelagt af svamp.[48] Nedbrudt 1951.

3) 1951,[6] af eg, med for- og sidepaneler med små, kvadratiske fyldinger og på forpanelet desuden et ligearmet, forgyldt kors. Nedtaget ved restaureringen 2015-16.

†*Alterklæde*, omtalt 1861, af rødt fløjl.[6]

†*Kortæppe*, o. 1930, skænket af en anonym.[6] Korsstingsbroderi.

Knæleskammel, antagelig 1951, af mørkbejdset eg, polstret med orange skind, fastgjort med messingsøm.

†*Knæleskammel*, omtalt 1861, betrukket med rødt klæde.[6]

Altertavle (fig. 26-34), 1617, skænket af Anne Hardenberg, enke efter Johan Rud til Møgelkjær og Løgismose. Tavlen består i sin nuværende opstilling (siden 1866) af postament, storstykke, topstykke og topgavl. Oprindeligt omfattede tavlen tre stokværk samt postament og topgavl, idet et (†)topstykke var indskudt mellem det nuværende topstykke og gavlen; det er nu ophængt på nordvæggen i skibets vestligste fag. Endvidere må stor- og vel også topstykkerne have været flankeret af †sidevinger; af disse er dog ikke bevaret nogen spor. Altertavlen hviler på en muret, hvidmalet sokkel, der slutter sig til østvæggen.

Tavlen, af eg, ca. 500×320 cm, i renæssancestil, er tredelt med fremskudt midtparti. Fire glatte søjler med korintiske kapitæler og attiske baser, hvoraf de to midterste dubleres af tilsvarende, bagvedstillede søjler, deler storstykket i et storfelt hvori maleri, og to smallere sidefelter, der indrammes af arkadefag med volutkapitæler og en omløbende frise med ovale bosser; i sviklerne er beslagværk i gennembrudt arbejde. Postamentfelterne kantes af æggestav og adskilles af retkantede fremspring. Storgesimsen har på undersiden af det fremskudte midtparti to fyldingsfelter med ægge- og kuglestavsprofiler, frisefelterne adskilles af krumknægte med englehoveder (på kortsiderne med triglyffer), og kronlisten er prydet med tandsnit. Under midtpartiet er et hængestykke, udformet som et ophængt draperi med kvaster. Gesimsen bærer små, svejfede topprydelser med ovale medaljoner med våbenskjolde og guirlander, tv. formentlig Rønnow,[49] Anne Hardenbergs mødrene slægt, th. Oxe, Johan Ruds mødrene slægt. På gesimsens forreste hjørner står små, basunblæsende engle (fig. 30), og på de bageste hjørner ses engle med eddikesvamp og marterredskaber, tv. tornekrone, th. nagler. Topstykket har storfelt med maleri, flankeret af smallere sidefelter med portalindramning med kannelerede pilastre og tunget bueslag. Foran smalfelterne er trekoblede søjler med volutkapitæler og prydbælter med beslagværk og bosser, anbragt på retkantede hjørnefremspring, hvoraf det midterste har konsol med krumknægt. Øverst er en brudt gavl med tandsnit omkring en ægformet topprydelse på konsol, flankeret af småspir.

Fig. 27-28. (†)Indskrifttavler fra altertavlens postament (s. 1926). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – (†)*Inscription tablets from pedestal of altarpiece.*

Fig. 29. (†)Topstykke fra altertavlen, 1617, med maleri af Opstandelsen (s. 1926). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – (†)*Top section of altarpiece, 1617, with a painting of the Resurrection*.

Et (†)*topstykke* (fig. 29), af eg, ca. 87×117 cm, var oprindeligt indskudt mellem det nuværende topstykke og topgavlen. Topfeltet, hvori maleri, er samlet af tre brædder, hvoraf det højre er tilføjet 1955.[50] Det kantes af joniske hermer med halvrosetter og beslagværk på skafterne og krones af en gesims med pærestav og tungebort. Stafferingen, formentlig udført o. 1800 (jf. ndf.), omfatter gråmarmoreret rammeværk med sorte hermer. Topstykket, der blev nedtaget 1866, blev genfundet ved restaureringen 1951; dog manglede det højre af feltets tre brædder. Efter en istandsættelse 1955 blev det ophængt under pulpituret på vestvæggens nordlige del; 2015-16 flyttet til nordvæggen i skibets vestligste fag.

Stafferingen, fra 1866, restaureret 2015-16, omfatter lakeret rammeværk med røde, grønne, forgyldte og forsølvede detaljer. Søjleskafterne er hvide, draperierne grønne med forgyldte kvaster og englefigurerne har lys karnation, brunt hår og forgyldte vinger. Indskrifterne i form af skriftsteder er forgyldte. I storstykkets smalfelter ses hhv. Ez. 33,11 (tv.) og Joh. 5,24, anført med fraktur, og i frisefeltet Joh. 6,51 med versaler. I topstykkets frise- og postamentfelt citeres Joh. 3,16 ligeledes med versaler. På postamentets kortside mod nord er giverindskrift med lyse, næsten udviskede versaler (fig. 31): »A(nne). H(ardenberg). sal(ig) I(ohan). R(ud).s anno MDCXVII«, mod syd en tilsvarende indskrift om tavlens restaurering 1866 (fig. 32): »O(tto). R(osenørn)-L(ehn). anno MDCCCLXVI«. På to små (†)*indskrifttavler* (fig. 27-28) af fyrretræ, 13×43,4 cm, der oprindeligt var indsat i de to forreste postamentfelter, er giverindskrift med lyse versaler og fraktur på sort bund: »Anno 1617 Haffuer Jeg Anna Hardenberg Salig Johan Ruds Til vidtofte Giffuit Denne Altar Tafel udi/ Egense Kircke Gud Till ære oc Men-

Fig. 30. Englefigur med basun. Detalje af altertavle (s. 1925). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Angel with trumpet. Detail of altarpiece.*

nisken Till Behagelighed Oc Kircken Till Bepryddelse«. Tavlerne, der formentlig blev udtaget 1866, blev fundet bag alteret 1951 og ophængt på nordvæggen i skibets vestligste fag.[51] De opbevares i rummet under orgelpulpituret. Altertavlens oprindelige staffering er ukendt. Formentlig o. 1800 blev den gråmarmoreret, jf. (†)topstykke ovf.

De to *altermalerier* er indsat i sekundære rammer med sorte og forgyldte inderprofiler. 1) (Fig. 33). Storstykkets maleri, olie på træ, 123×97 cm, viser *Nadveren*. Kristus, i rosa kjortel og blå kappe, sidder med front mod beskueren bag det hesteskoformede bord. Han løfter højre hånd i en velsignende gestus og har et brød i venstre; foran ham står et fad med brød. Omkring ham sidder disciplene, klædt i kjortler og kapper i klare røde, rosa, blå, grønne og gyldne farver; én knæler foran bordet med den ene hånd på brystet og den anden rakt frem. Forrest th. hælder en knælende dreng vand i et fad, og bagest tv. står en tjener med et fad. Fra loftet hænger en brændende lysekrone.

Fig. 31-32. 31. Giverindskrift 1617 på altertavlens postament (s. 1926). 32. Indskrift om restaureringen 1866 på altertavlens postament (s. 1926). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *31. Donor's inscription, 1617, on pedestal of altarpiece. 32. Inscription about restoration of 1866 on pedestal of altarpiece.*

Fig. 33. Nadveren. Altermaleri nr. 1, 1617 (s. 1927). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The Last Supper. Altar painting no. 1, 1617.*

2) (Fig. 34). Topstykkets maleri, olie på træ, viser *Kristus på korset*, flankeret af Maria og Johannes. Kristus hænger tungt i armene, hovedet, med tornekrone og stråleglorie, falder mod højre skulder, kroppen, med tydelig muskulatur, er forskudt mod venstre og benene let bøjede. Tv. står Maria med hænderne samlet i bøn, klædt i rød kjortel med blå kappe og hvidt hovedlin. Th. ses Johannes med armene krydset foran brystet, han bærer gylden kjortel med rødgrøn kappe. Maleriet er udført efter et uidentificeret forlæg, der også er benyttet som forlæg for altermalerier i Bjæverskov (Præstø Amt, ikke omtalt i *Danmarks Kirker*) og Kobberup (1633) (Viborg Amt) samt i klosterkirken i Ammensleben, Sachsen.[52]

(†)*Altermalerier.* 1) (Jf. fig. 29), antagelig 1617, olie på træ, ca. 54×54 cm, viser *Opstandelsen*. Kristus, med gylden stråleglorie og hvidt ligklæde, svæver foran graven med sejrsfanen i højre hånd. Maleriet sidder på sin oprindelige plads i (†)topstykket; dets 1955 fornyede højre side står mørkebrun.[50]

Fig. 34. Kristus på korset, flankeret af Maria og Johannes. Altermaleri nr. 2, 1617 (s. 1928). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Christ on the Cross, flanked by the Virgin and St. John. Altar painting no. 2, 1617.*

2) (Fig. 35), 1880, *Ecce Homo*, malet af August Jerndorff og signeret med sort i nederste højre hjørne: »AJ 1880«. Olie på træ, 95,5×87,5 cm (lysmål 88×81 cm), indsat i en smal, sortmalet ramme. Jesus står let vendt mod højre med blottet overkrop og blikket rettet mod beskueren. Han bærer tornekrone og holder et rørscepter i de bundne hænder. Han flankeres af to hjelmklædte, lansebærende soldater, der løfter hans kappe til side; en tredje soldat står i baggrunden. Maleriet er holdt i brunlige farvetoner, Jesus har lys karnation, kappen er højrød. Maleriet, der var indsat i altertavlens storfelt, opbevares siden 2015 i rummet under orglet.

Tilblivelse og senere ændringer. Ifølge indskriften på postamentet blev altertavlen skænket 1617 af Anne Hardenberg til Vedtofte (dvs. Brahesholm), enke efter Johan Rud.[53] Den omfattede da tre stokværk med malerier, hvortil kom postament og topgavl, og er beskrevet i præsteindberetningen 1755: 'Den er afdelt i tre etager, den underste forestiller Den hellige nadver, den mellemste Jesu korsfæstelse, den øverste Jesu opstandelse'.[45] O. 1800 blev altertavlen restaureret af 'en maler i Faaborg';[26] den grå marmorering, som findes på (†)topstykket (ovf.), stammer antagelig fra dette tidspunkt og må antages også at have været påført resten af rammeværket. 1866 blev tavlen ombyg-

Fig. 35. Ecce homo. (†)Altermaleri, malet af August Jerndorff 1880 (s. 1929). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Ecce homo.* (†)*Altar painting by August Jerndorff, 1880.*

get på bekostning af Otto Rosenørn Lehn,[54] idet (†)topstykket og formentlig også de to (†)indskrifttavler på postamentet blev udtaget; ligeledes kan de oprindelige †sidevinger være fjernet på dette tidspunkt. Endvidere kan storstykkets søjler, der modsat topstykkets savner prydbælter, og topgavlen være fornyet på dette tidspunkt, ligesom de flankerende småspir kan være tilføjet; herom er dog intet overleveret. Samtidig blev rammeværkets staffering afætset; i stedet blev træet lakeret og delvist indfarvet med mørk farve, suppleret med detaljer i grøn, rød, sølv og guld.[55] 1880 blev storfeltets Nadvermaleri erstattet af (†)altermaleri nr. 2 med motivet Ecce Homo, malet af August Jerndorff.[6] 1955 blev Nadvermaleriet ophængt på nordvæggen i skibets vestligste fag; ved restaureringen 2015-16 blev det genindsat i altertavlens storfelt.

†*Altertavle*, antagelig senmiddelalderlig, med en (relief?)fremstilling af Korsfæstelsen. Tavlen blev 1589 af biskop Jacob Madsen beskrevet som en 'gammel tavle med den korsfæstede og røverne'.[10]

Altersæt. 1) (Fig. 37), sammensat af dele fra forskellige tider. *Kalken*, 20 cm høj, har skaftled og knop fra senmiddelalderen, foden er fra o. 1675 og bægeret fra o. 1865, sidstnævnte udført af Anton Michelsen, København.[56] Den sekstungede fod, på tilsvarende fodplade, har standkant med rudemønster. På en af tungerne er sekundært fastgjort et støbt, kronet våbenskjold for Baron Lehn. På de sekssidede skaftled og på knoppens seks rudebosser er med graverede, noget udpud-

sede minuskler anført navnene på de hellige tre konger: »baltas« (Balthasar), »iespar« (Kasper) og »melcor« (Melchior).[57] På bægeret er et graveret kors med trepasender. *Disken*, snarest o. 1675, 15 cm i tværmål, har på fanen et graveret Jesusmonogram: »IHS« og, modstående, et cirkelkors med fligede korsender. Alterkalkens knop og skaftled stammer muligvis fra et af de tre altersæt, biskop Jacob Madsen omtalte 1589 (jf. †altersæt ndf.). 1729 var kalk og disk i god stand.[58]

2) *Alterkalk*, nyere, 20 cm høj, med cirkulær, profileret fod med graveret bort af vinløv og drueklaser på standkanten, indknebne skaftled og stor knop, prydet med påsatte drueklaser, frugter og blade. Bægeret er glat. Under bunden et stempel: »T. Fredberg 925 S« for Tonny Fredberg Østergaard, Farsø. En tilsvarende kalk findes i Øster Skerninge (s. 1982).

†*Altersæt*. 1-3) Ved sit besøg i kirken 1589 noterede Jacob Madsen, at der fandtes tre altersæt.[10] Dele af den nuværende kalk stammer muligvis fra et af disse.

Oblatæske (fig. 38), o. 1750, udført af Oluf Olufsen Rye, Svendborg. Æsken, 9,2 cm i tværmål, er glat med let kuplet låg hvorpå graveret blomst. Under bunden er et mesterstempel.[59] En tilsvarende æske uden dekoration findes i Sørup (s. 463).[60]

Fig. 36. Vinskummeske, 1902 (s. 1932). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Wine skimmer, 1902.*

†*Oblatæske*, omtalt 1724, en aflang æske af forgyldt sølv.[61]

Sygesæt (fig. 39), 1741, udført af Jacob Olufsen Lund, Odense, og skænket af kirkeejer Johan Lehn.[62] *Kalken*, 12,5 cm høj, har cirkulær, profileret fod, cylindriske skaftled omkring en flad, pro-

Fig. 37. Altersæt nr. 1. Kalk med senmiddelalderlig knop, fod fra o. 1675 og bæger fra o. 1865 samt disk fra o. 1675 (s. 1930). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Communion set no. 1. Chalice with Late Medieval knob, base from c. 1675 and bowl from c. 1865. Paten from c. 1675.*

Fig. 38. Oblatæske, o. 1750, udført af Oluf Olufsen Rye, Svendborg (s. 1931). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Wafer box, c. 1750, made by Oluf Olufsen Rye, Svendborg.*

fileret knop og bæger med graveret årstal 1741 samt våbenskjold for slægten Lehn. Under bunden er mesterstempel for Jacob Olufsen Lund og bymærke for Odense 1735.[63] *Disken*, 9,5 cm i tværmål, er glat. Sættet opbevares i et samtidigt etui af træ, beklædt med sortmalet skind.

†*Alterkande*, omtalt 1861, af porcelæn, forsynet med låg.[6]

Vinskummeske (fig. 36), 1902, 13,5 cm lang, med perforeret laf. På skaftet er graveret bladranke samt indskrift med skriveskrift: »Egense kirke«, på bagsiden tre stempler: Mesterstempel »VM«, bymærke for København 1902 og guardejnmærke for Simon Groth.

Alterstager (fig. 40), 1561, skænket af Erik Hardenberg og Anne Rønnow. Stagerne, 48 cm høje inkl. lysepig, har høj, profileret fod, balusterskaft med skaftringe og vaseled og profileret lyseskål. På fodskålens midterste led er graverede våbenskjolde for Hardenberg og Rønnow ledsaget af givernes initialer »EHB« og »AR«, og derunder et Jesusmonogram »IHS« samt årstallet »(15)61«; året for parrets indgåelse af ægteskab.

Syvstager. 1) O. 1926, skænket af en anonym.[6] En såkaldt Titusstage, 36 cm høj, med ottekantet fod i tre afsnit, balusterskaft nedfældet i bladkrans og leddelte arme. Opbevares på loftet. 2-3) Skænket 1951 af fru Willestrup, Miramare,[64] svarende til ovennævnte, 43 cm høje. På loftet.

Messehagel, 1951,[65] udført efter tegning af H. G. Skovgaard, Selskabet for kirkelig Kunst, af grøn silkebrokade med smalle og brede bånd af guldgaloner på forsiden og tilsvarende gaffelkors på ryggen; i korsskæringen er Kristusmonogram, omgivet af tre kroner. I præstegården.

Fig. 39. Sygesæt, 1741, udført af Jacob Olufsen Lund, Odense, og skænket af Johan Lehn (s. 1741). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Communion set for the sick, 1741, made by Jacob Olufsen Lund, Odense, and donated by Johan Lehn.*

Fig. 40. Alterstager, 1561, skænket af Erik Hardenberg og Anne Rønnow (s. 1932). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Altar candlesticks, 1561, donated by Erik Hardenberg and Anne Rønnow.*

†*Messehagler.* 1) Omtalt 1729, beskrevet som 'ny og meget smuk'.[58] Antagelig identisk med en hagel med broderet krucifiks af sølvtråd, der af biskop Engelstoft 1858 blev beskrevet med de samme rosende adjektiver; hagelen skulle være skænket af Hvidkildes ejer, dvs. Johan Lehn eller måske hans forgænger, Valdemar Christoffer von Gabel.[26] 2) O. 1840,[19] af rødt fløjl med guldbesætning.[6]

Alterskranke (jf. fig. 25 og 53), 1951, tegnet af Ejnar Mindedal Rasmussen. Den tresidede skranke består af 12 spinkle balustre af smedejern, der afsluttes med kirkelige symboler i cirkelslag foroven (anker, Jesus- og Kristusmonogram, kors og korsede kors); derover en håndliste af eg. Balustrene er sortmalede med forgyldte detaljer. *Knæfaldet*, 2016, af egetræ, har hynder af orange uld. Et †*knæfald*, 1951, var muret af røde teglsten i munkestensformat og havde hynder af sort skind.

†*Alterskranker.* 1) Tidligst omtalt 1823, da man ønskede puder på knæfaldet.[66] 2) (Jf. fig. 24), 1861, af træ, halvcirkulær med to låger, bestående af drejede balustre med midtknop under en håndliste, betrukket med plys. Knæfaldet var betrukket med sort skind.[6]

Døbefont (fig. 41), romansk. Foden er af lys rød granit, mens skaftet og kummen, der er hugget i ét stykke, er af mørk, rødgrå granit. De to dele er samlet med grov cement. Fonten, der tilhører den sydfynske types 'øgruppe',[67] er 91 cm høj; kummens tværmål er 75 cm. Foden er et omvendt terningkapitæl med hjørnehoveder, hvoraf det sydøstre er delvist ødelagt og det nordøstre næsten helt forsvundet. De mellemfaldende felter har mod øst og vest et kors og mod syd en lilje, mens udsmykningen mod nord er ødelagt. Som et sjældent element har skaftet runeindskrift i relief: »Astret ikkrei filius« (Astred, ikkrei søn (dvs. Astred, Ikkreus' søn)); formentlig stenhuggerens signatur.[68] Selve kummen har reliefudsmykning i to omløbende bånd, det nederste med bladranker, det øverste med skiftevis kors og liljer. De to bånd adskilles af en rundstav, der gentages om mundingen og ved overgangen til skaftet. Fonten svarer, bortset fra runeindskriften, til fonten i

Fig. 41. Døbefont, romansk, med runeindskrift (s. 1933). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Romanesque font with runic inscription.*

Fig. 42-43. Dåbsfade. 42. Nr. 1, 1500-tallet (s. 1934). 43. Nr. 2, 1950, skænket af P. L. og A. C. Pedersen (s. 1934). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Baptismal dishes. 42. No. 1, 16th century. 43. No. 2, 1950, donated by P. L. and A. C. Pedersen.*

Bregninge (Ærø Hrd.).[69] 1589 stod fonten endnu i vest;[10] den blev siden flyttet til korets nordside, hvor den opstilledes med foden delvist oven på gravsten nr. 3. 1922 blev foden gravet fri og fonten renset og efterhugget; desuden blev den flyttet lidt ud fra væggen.[70] 1951 blev den flyttet til nordsiden af skibets første fag.[6]

Fig. 44. Dåbskande, o. 1862 (s. 1934). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Baptismal jug, c. 1862.*

Dåbsfade. 1) (Fig. 42), et Nürnbergarbejde fra 1500-tallet, 65 cm i tværmål. I bunden er en medaljon med det habsburgske kejservåben, omgivet af en næsten udpudset minuskelindskrift: »got sei mit uns«, gentaget fire gange, samt en frise med hjorte og hunde og en bort af stemplede ruder. Dyrefrisen gentages på fanen, der inderst har en bort af stemplede stjerner, yderst af ruder. Ved fanens inderkant ses endvidere et stemplet handelsmærke: »RS«.[71] Lignende fade findes i adskillige kirker, bl.a. Tingsted (*DK Maribo* 1320) og Hatting (*DK Vejle* 1566).

2) (Fig. 43), 1950,[72] skænket af P. L. og A. C. Pedersen, 47 cm i tværmål. Om fanen er en indskrift med graverede versaler: »I Faderens og Sønnens og Hellig Aandens navn«, afbrudt af kristne symboler: et korslam, en velsignende hånd over et kors i cirkelslag, en helligåndsdue og et Jesusmonogram. På fanens underside er en giverindskrift med graveret skriveskrift: »P. L. og A. C. Pedersen« samt: »Egense Kirke 1950«.

Dåbskande (fig. 44), o. 1862, af tin, 30 cm høj, med let udbuget korpus, højt optrukket hank og lågknop i form af et kors (fornyet 1990). Kanden

er uden stempler, men svarer til kanden i Øster Skerninge, der er støbt af C. M. Svanberg, København (s. 1985). Jf. også dåbskanden i Svendborg Skt. Jørgens (s. 432).

†*Korgitter*, omtalt 1589 af biskop Jacob Madsen, »Choret indluct met Trallie og Dør fore«,[10] vel en indretning med faste sidepaneler med tremmer, anbragt på hver side af et sæt fløjdøre. Det er uvist, hvornår gitteret blev taget ned.

Prædikestol (fig. 45-49), sandsynligvis o. 1560 og smykket med våbenskjolde for giveren, Eiler Rønnow og hans 1543 afdøde hustru, Anne Krabbe. Den retkantede kurv, med tre sider, har to gange to prydfag mod kirkerummet og et glat fag mod sydvæggen. De enkelte fag adskilles af halvsøjler med kannelerede balusterskafter med kuglestav, voksende op af akantusbladskeder og afsluttet af akantus- og volutkapitæler. Storfelterne har runde bladkranse med kuglestav omkring stærkt fremspringende, forskelligt udformede mands- og kvindebuster, iklædt samtidsdragter og anbragt parvis (fig. 48-49). På den nordvendte side (fig. 46) omgives kransene af grotesker med masker og blade, i det østlige storfelt desuden havvæsener, i det vestlige småengle, antagelig skåret efter grafiske forlæg. På den vestvendte side (fig. 47) findes våbenskjolde over og under busterne, støttet af engle med og uden vinger, vist nok for Eiler Rønnow og Anne Krabbe, dog med en usædvanlig, omvendt placering af de mødrene våben. Over

Fig. 45. Prædikestol, sandsynligvis o. 1560 (s. 1935). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Pulpit, probably c. 1560.*

Fig. 46. Prædikestolens nordvendte side (s. 1935). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *North-facing side of pulpit.*

mandsbusten ses således Rønnow (Eiler Rønnows fædrene) og under den Rosenkrantz (Anne Krabbes mødrene), over kvindebusten Krabbe (Anne Krabbes fædrene) og under den Hardenberg (Eiler Rønnows mødrene).[73] Postament- og frisefelterne, der adskilles af fremspring med akantusbladskeder, har cirkelmedaljoner med mandsbuster; postamentets medaljoner støttes af engle, mens frisens bæres af havmænd med oprullede haler. Øverst er en forkrøppet, profileret håndliste. Prædikestolen hviler på en underbygning af hvidmalet fyrretræ, udført 2015-16. Den samtidige opgang, ligeledes af fyrretræ, med indgang fra skibets første fag, løber langs triumfvæggen og sydvæggen.

Staffering. Kurven står siden 1866-67 egetræsådret med detaljer i rødt, grønt og guld; faget mod sydvæggen er umalet. Stafferingen er istandsat 2015-16. Den oprindelige staffering er ukendt.

Fig. 47. Prædikestolens vestvendte side med våbenskjolde for Eiler Rønnow og Anne Krabbe (s. 1935). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *West-facing side of pulpit with coats of arms of Eiler Rønnow and Anne Krabbe.*

Tilblivelse og senere istandsættelser. Prædikestolen, i ungrenæssance, er sandsynligvis udført o. 1560 som en donation fra Eiler Rønnow, hvis afdøde (i 1543) hustru, Anne Krabbe, tillige mindes i våbenskjoldene på stolens vestvendte side (jf. ovf.). Den er ved storfelternes bladkransede, stærkt fremspringende mands- og kvindebuster beslægtet med prædikestolen i Ullerup (*DK Sjyll* 2256), dateret 1578, mens variationer over halvsøjlernes akantusbladskeder ses på prædikestole i samme område fra tiden o. 1560.[74] Den er tidligst omtalt af biskop Jacob Madsen, der noterede, at den var opsat 'foran koret i sydsiden'.[10] En †muret sokkel er omtalt 1828, da den skulle males.[75] 1866-67 blev prædikestolen restaureret;[19] bl.a. opsattes en †*dør* for opgangen

Fig. 48-49. Reliefbuster på prædikestolens vestvendte side (s. 1935). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Relief busts on west-facing side of pulpit*.

(jf. fig. 24), ligesom snitværket blev kompletteret og til dels nyskåret. Samtidig blev stolen afætset.[76] Ved restaureringen 1951 blev døren fjernet, og der udførtes en †sokkel og †opgang, muret af røde teglsten i munkestensformat. Ved restaureringen 2015-16 udførtes den nuværende opgang og sokkel.

Prædikestolen er opsat på sin oprindelige plads i sydsiden af skibets første fag.

Stolestader (jf. fig. 25 og 53), 1861-62, af fyrretræ.[6] Endegavlene, 125 cm høje, har tagformet afslutning med udsparet trepas og armlæn med forsænkede, kvartcirkulære felter hvori knapper. Staderne står med egetræsådring fra o. 1900, stort set svarende til den oprindelige staffering. Gavlenes trepas er ved restaureringen 2016 fremhævet med forgyldning. Sæderne har hynder i gullig uld. Stolene er opstillet i to rækker med 15 bænke i syd og 13 bænke i nord, idet rækken her afbrydes af herskabsstolen (jf. ndf.). 1861-62 var stolestadernes antal 43.[6] To stole er 2016 flyttet til kapellet på kirkens nordside.

†*Stolestader*, uvis datering, nedtaget ved restaureringen 1861-62.[6] 1804 manglede nogle stole 'under tårnet'.[34] 1818 manglede der ryglæn på 12 kvindestole,[34] og 1835 nævnes, at kvindestolene skulle forsynes med 'rækker' (rækværk, dvs. ryglæn).[75]

†*Præste- og degnestole*. 1-2) Antagelig fra 1600- eller 1700-tallet, men tidligst omtalt i forbindelse med deres nedtagning ved restaureringen 1861-62.[6] Præstestolen stod formentlig ved alterets nordside, degnestolen ved sydsiden. 3-4) 1861-62,[6] egetræsmalet. Antagelig opstillet samme sted som nr. 1-2. 5) (Jf. fig. 24), formentlig slutningen af 1800-tallet, indrettet i skibets nordøsthjørne med to panelvægge med balustergitter foroven, svarende til stolen i Øster Skerninge (s. 1988).

Herskabsstol (fig. 50), 1861-62,[6] for Otto Rosenørn Lehn til Hvidkilde. Stolen, der indgår i det almindelige stoleværk, er lukket med en dør med tre smalle, lodrette fyldinger under en frise med ejerens slægtsvåben, omgivet af bladværk; tv. for Rosenørn, i midten for Lehn, th. for von Barner. Døren er ophængt mellem slanke, seksidede søjler med firpasudskæring foroven. Mod nordvæggen er fyldingspanel og sæde. Stolen er egetræsmalet, våbenskjoldene står med heraldiske farver. Opstillet vestligt i skibets andet fag.

†*Herskabsstole*. 1-2) *Hvidkildes stole* er omtalt 1589 af Jacob Madsen. Stolene stod 'i koret'.[10]

3-4) *Erik Hardenberg og Anne Rønnows stole*, opsat o. 1608. På stolene var ejernes våbener, svarende til †glasmaleri nr. 2, og derover deres initialer og årstal, hhv. »Anno EH 1608« og »Anno AR 1608«.[45] Stolene, der stod som de 'øverste', dvs. forrest i stolestadernes mands- og kvinderække, må være indrettet af Anne Rønnow, efter hun var blevet enke (jf. †glasmaleri nr. 2-3).[77]

5-6) *Marqvard Bille og hustru Susanne Brockenhuus' stole*, opsat o. 1609. Gavle og døre var udsmykket med 'adskilligt billedhuggeri'. På Marqvard Billes stol sås endvidere en 'flyvende seddel' med indskrift i form af en forkortelse, gentaget tre gange på hver gavl og en gang på døren: »HGTLOS«, af sognepræst Palle Saabye foreslået opløst som 'Hjælp Gud Til Liv Og Sjæl'.[45] På døren var endvidere 'tegnet' (dvs. malet?): »MBF1609MBM« for Marqvard Billes fædrene og mødrene slægt samt de tilhørende våbenskjolde, Bille og Rønnow. På Susanne

Fig. 50. Herskabsstol, 1861-62, for ejerne af Hvidkilde (s. 1939). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Family pew, 1861-62, for the owners of Hvidkilde.*

Brockenhuus' stol fandtes de sammenskrevne initialer: »SMB« (Susanne Marqvard Billes) gentaget tre gange på hver gavl og en gang på døren; endvidere fandtes 'tegnet': »SBHF1609SBHM« for Susanne Brockenhuus' fædrene og mødrene slægt samt de tilhørende våbenskjolde, Brockenhuus og Friis (af Hesselager). Også disse stole nævnes at have stået 'øverst' i hhv. mands- og kvinderækken; de må være opsat af Marqvard Bille, der 1606 var blevet enkemand.

7-8) *Erik Kaas til Lindskov (Lehnskov) og Kirsten Gaas' stole*. Omtalt 1647, da Erik Kaas, som ellers havde regnet Egense for sin sognekirke, i stedet ønskede at søge Øster Skerninge (jf. s. 1988), idet han ikke havde nogen begravelse i Egense og heller ikke 'så belejlige stolestader, at han kan være fornøjet dermed'.[78] 1660 nævnes, at stolene fandtes 'bag Hvidkilde folks stader' lige ud for en pille, og at de var så små, at de kun kunne rumme to eller tre personer.[79]

Fig. 51. Pengeblok, antagelig 1700-tallet (s. 1940). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Poor box, probably 18th century.*

Fig. 52. Pengebøsser, o. 1857 (s. 1940). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Poor boxes, c. 1857.*

20 *løse stole*, 2016, Per Axelsens Gerlev-stole, af eg med hynde af sortviolet uld. Opstillet forrest i skibet samt på orgelpulpituret (jf. fig. 53).

Bænke. 1-4) 1861-62,[6] med svejfede sidevanger, 83 cm høje. Bænkene, der står med oprindelig egetræsådring, er opstillet langs nord- og sydvæggene i koret og tårnrummet (jf. fig. 16).

Pengeblok (fig. 51), antagelig 1700-tallet, overalt beslået med jernplader og fastgjort til væggen med to jernbånd. I forsiden er en hængslet låge, sikret med et vandret, omløbende bånd, der på siden krydses af et lodret bånd, som lukkes over en øsken med en samtidig hængelås. Øverst er en pengetragt. Blokken, der er egetræsådret, står ved tårnrummets østvæg, syd for døren.

Pengebøsser (fig. 52), o. 1857, af sortmalet blik, 11,5 cm høje, koniske med let hvælvet låg med pengesprække. Bøsserne, der anskaffedes til indsamling til fattige, står på små, svungne konsoller af hvidmalet træ under orgelpulpituret.[54]

Skab (fig. 78-79), indrettet 1861-82 i triumfmurens nordside. Skabet er lukket med en revledør, 159×89 cm, med spidst afsluttede beslag og rombeformet låseblik af sortmalet jern.

†*Skab*, 1861-62, til messeklæderne. I koret.[6]

De *udvendige* dørfløje stammer, med undtagelse af nr. 5, fra restaureringen 1861-62.[6] Fløjene, der oprindeligt var egetræsmalede, er malet mørkebrune med beslag af sortmalet jern. 1) (Jf. fig. 14), spidsbuet enkeltfløj med tre tilsvarende gennem-

Fig. 53. Indre set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Interior looking west*.

brydninger med glas foroven, beslået med rudebosser og forsynet med dørring. I vestindgangen. 2) (Jf. fig. 6), dobbeltfløj, hver fløj med seks spidsryggede fyldinger. Fløjene er indsat i en spinkel gerigt med vindue foroven. I kapellets nordmur. 3) (Jf. fig. 14), fladbuet enkeltfløj, i trappehuset ved tårnet. 4) Enkeltfløj med fem spidsryggede fyldinger, for redskabsrummet i kapellets vestside. 5) 1938,[48] en dobbelt tremmefløj, indsat i vestindgangen. Også de *indvendige* dørfløje er fra 1861-62.[6] 1) (Jf. fig. 16 og 53), fladbuet dobbeltfløj. Hver fløj har to fyldinger, rammeværket er prydet med knapper; endvidere hjulformet dørgreb af messing. Fløjen, der er malet lysegrå, var oprindeligt egetræsmalet. Mellem skibet og tårnrummet. 2) Enkeltfløj med to lodret delte fyldinger, malet lysegrå. For opgangen til orgelpulpituret. 3) Svarende til nr. 2, dog er den øverste fylding indrettet til salmebogsreol. For teknikrummet under orglet.

†*Dørfløje*. 1589 havde kirken tre 'onde', dvs. dårlige døre.[10] Det kan ikke afgøres, om der hentydes til åbningerne eller fløjene (jf. s. 1916).

†*Pulpitur*. Biskop Jacob Madsen noterede 1589, at der ikke var noget pulpitur.[10] Der må dog siden være opsat et pulpitur, antagelig ved vestvæggen; således nævnes en bænk på pulpituret 1806, og ved syn 1827 og igen 1830 anførtes, at der manglede bænke på pulpituret.[75] Pulpituret må være nedbrudt ved restaureringen 1861-62.

†*Herskabspulpitur*, muligvis opsat o. 1750 af Johan Lehn, tidligst omtalt 1761.[80] Opsat i nordsiden af langhusets andet fag over for prædikestolen med udvendig adgang gennem en †tilbygning (jf. s. 1916.[81] Pulpituret med tilhørende opgang blev nedbrudt ved restaureringen 1861-62.[46]

Orgel (jf. fig. 53), 1981, med otte stemmer og to transmissioner, to manualer og pedal, bygget af P. Bruhn & Søn, Årslev, med genanvendelse af facaden og tre stemmer fra †orgel nr. 2. Disposition: Manual I: Principal 8' (1909[82]), Gedakt 8' (1909), Oktav 4' (1909), Oktav 2' (trm.), Mixtur II-III (trm.). Manual II: Spidsgamba 8', Salicet 4', Oktav 2', Mixtur II-III. Pedal: Subbas 16'. Svelle for manual II (dog ikke Oktav 2'). Kopler: II-I, I-P, II-P. Ombygget og udvidet 2017 af P. G. Andersen & Bruhn, Årslev og Ølstykke. Disposition 2017 (11 stemmer, to manualer og pedal): Manual I: Principal 8' (1909[83]), Gedakt 8' (1909), Oktav 4' (1909), Oktav 2', Mixtur II. Manual II: Fløjte 8', Gambe 8', Spilfløjte 4', Sesquialtera II. Pedal: Subbas 16', Gedakt 8'. Tremulant. Svelle for manual II. Kopler: II-I, II-I 16', I-P, II-P. Orgelfacaden fra 1909 er genanvendt fra †orgel nr. 2 uden udskiftning af de klingende prospektpiber. Et rundbuet pibefelt med knapper i sviklerne er flankeret af to mindre, ret afsluttede sidefelter; alle krones af udsavede topstykker. Ved orglets ombygning 2017 er der tilføjet to yderfelter, forsynet med nye piber. Facaden er brunviolet med forgyldte profiler; den var oprindeligt mørkt egetrædsådret. På pulpitur i skibets vestende med spillebord i orgelhusets front.

Fig. 54. Salmenummertavle, 1868 (s. 1943). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Hymn board, 1868*.

†*Orgler*. 1) Ukendt byggeår og bygmester med ca. otte stemmer.[84] 1861/62 opførtes et nyt pulpitur til orglet (jf. ndf.).[6]

2) 1909, med fire stemmer, bygget af A. H. Busch & Sønner, København, skænket af Frederik Ludvig Vilhelm Ahlefeldt-Laurvig-Lehn.[6]

Disposition: Bordun 16 Fod (fra Fs), Principal 8 Fod,[85] Gedackt 8 Fod, Octav 4 Fod. Koppel M 4'-M. Mekanisk aktion, registerkancel-vindlade. Facaden og tre af stemmerne er genanvendt i kirkens nuværende orgel. 1928 forsøgte man fra menighedens side, bl.a gennem pengeindsamling, at foranledige en udskiftning af orglet med et større, idet man fandt det for lille og for uskønt klingende, og i øvrigt havde oplevet talrige funktionsbrist.[86] På pulpitur i skibets vestende med spillebord i orgelhusets nordre gavl (fig. 80).[87]

Orgelpulpituret (jf. fig. 53), opsat 1861/62,[6] ved vestvæggen, bæres af fire ottekantede søjler, de to forreste med knægte. Brystningen, med fremskudt midtparti og skrå sidepartier, består af drejede balustre; ved de to forreste hjørner er ottekantede piller sat på retkantede fremspring, hvorunder hængeknopper. Opgangen er via en trappe i det søndre rum under pulpituret.Ved restaureringen 2015-16 blev pulpiturets midtparti udvidet mod øst, sidepartierne gjort skrå og trappen fornyet. Samtidig blev den oprindelige egetræsådring erstattet af sort bemaling.

Salmenummertavler. 1) (Fig. 54), 1868. Syv tavler af træ, til skydebrikker. Rammen er profileret med knapper foroven samt på de små, halvrunde hængestykker under de lodrette sider; på bagsiden af den ene er blyantsindskrift med skriveskrift: »M. Jeppesen 1868«, formentlig snedkerens signatur. Siden 2015-16 sortmalede med hvide cifre; på en af tavlerne står med hvid antikva: »Altergang« og »Barnedaab«. Oprindeligt var rammen egetræsådret, selve tavlen sort.

Præsterækketavler. 1-2) O. 1983 (jf. tilsvarende tavler i Ollerup og Lunde kirker, Sunds Hrd.), af eg, med præsternes navne anført med fordybede versaler. Ophængt i tårnrummet på hver side af vestindgangen.

Kirkestævnetavle (fig. 55), formentlig o. 1750-1800, af træ, 31×47,7 cm, med svejfet overkant. Sortmalet med en lys stribe langs kanten og indskrift med lys skriveskrift: »Lyses til Kirke Stevne«. Opbevares i rummet under orgelpulpituret.

Belysningen (jf. fig. 18 og 53), 2016, består af enkle, højtsiddende ringkroner af messing med nedhængende pærer. I kor og skib findes fire ellipseformede kranse, i tårnrummet en cirkulær.

Fig. 55. Kirkestævnetavle, formentlig o. 1750-1800 (s. 1943). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Parish meeting board, probably c. 1750-1800.*

†*Belysning*, 1994, af messing, udført af gørtler Per Hansen, Farum. Tre spinkle ringkroner, udformet som tornekranse og forsynet med refleksblomster. I skibet.

Kirkeskib (fig. 56), »Kandace«,[88] 1888, bygget af skibsbygmester Rasmus Hansen og tilrigget af skipper H. Holm, begge Skovsbostrand, skænket af fiskere fra Tankefuld og Fiskop.[89] Tremastet fuldrigger med 13 kanoner i hver side. Som galionsfigur ses overkroppen af en engel, flankeret af bladranker. På agterspejlet står skibets navn og årstallet for ophængningen under to korslagte flag: »18Kandace.88«. Skroget er sortmalet med forgyldte detaljer, hvide kanonporte og hvid vandlinje samt bronzefarvet bund. Det er senest restaureret 2015. Ophængt i en sortmalet jernkæde med forgyldt kugle foroven i buen mellem skibets andet og tredje fag.

†*Ligbåre*, omtalt 1809. Båren stod i våbenhuset.[34]

Klokke (fig. 57), omstøbt 1839 af urmager Lars Mortensen, Kerteminde, af †klokke nr. 3.[19] 90 cm i tværmål. Om halsen løber en bort af palmetter og derunder en støberindskrift med versaler: »Støbt af L. Mortensen Kjerteminde anno 1839«; på legemet endvidere kirkeejerens navn: »Holsten Lehn«. Klokker af samme støber findes i bl.a. Kerteminde, Agedrup og Nørre Søby (*DK Odense* 2012, 4300 og 4051). Klokken er ophængt i vuggebom.

Fig. 56. Kirkeskib, »Kandace«, 1888, bygget af skibsbygmester Rasmus Hansen og tilrigget af skipper H. Holm, begge Skovsbostrand, skænket af fiskere fra Tankefuld og Fiskop (s. 1943). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Church ship, "Kandace", 1888, built by shipwright Rasmus Hansen and rigged by Captain H. Holm, both of Skovsbostrand, donated by fishermen from Tankefuld and Fiskop.*

†*Klokker.* 1-2) Da biskop Jacob Madsen besøgte kirken 1589, fandtes der to klokker.[10] Antagelig blev de 1634 omstøbt til nr. 3.

3) 1634, støbt af Cordt Kleimann i Lübeck,[90] antagelig af de to ældre klokker. Omstøbningen blev bekostet af Hvidkildes ejere, hver med en halvdel, hhv. Falk Gøye til Størringe og hustru Karen Bille, samt Jytte Brock til Estrup, enke efter Jørgen Skeel til Ulstrup.

Klokken, der var rigt udsmykket med indskrifter, religiøse symboler og våbenskjolde, er fyldigt beskrevet i præsteindberetningen 1755.[91] Om dens hals var en støberindskrift på tysk: »M. Cort Kleiman hat mich gegosen, Durch das Feur bin ich geflossen« (Mester Cordt Kleimann har mig støbt, gennem ilden er jeg flydt) og derunder et skriftsted: »Venite exultamus Domino Jubilemus Deo salutari nostro Ps 95« (Kom, lad os juble for Herren, lad os bryde ud i fryderåb for vor frelsende Gud (Sl. 95,1)). På den side af klokkelegemet, der vendte mod vest, fandtes 'et krucifiks med to kvinder ved siden' (vel snarest Maria og Johannes) og under dette to 'åbne kroner'. Et tilsvarende krucifiks fandtes på østsiden, og under det var en indskrift: »Pastore Ecclesiæ Jano Severino Montano. Veni Cito Domine Jesu amen Apoc. ult.« (Mens Jens Sørensen Bjerg var sognepræst. Kom snart, herre Jesus, amen. Johannes Åbenbaring, til slut (Åb. 22,20)). På klokkens nordvendte side fandtes to våbener, antagelig Gøye og Bille og derunder en giverindskrift: »A(nn)o 1634 d. 20de Octob(e)r Lod ærlig og Velbiurdig Mand Falch Giøe Henrichsen med sin kiære Frue, ærlig og Velbiurdig Fr(u) Karren Bille Marcus Datter bekoste denne halve Klokke at omstøbe til Guds Navns Ære, og Egense Kirches tieniste«. Endelig sås på den sydvendte side et våben, antagelig Brock, ledsaget af en giverindskrift: »A(nn)o 1634 d. 20 Octobris Lod ærlig og Velbiurdig Frue Jutte Broch Sl. Jørgen Skiels til Estrup bekoste denne halve Kloche at omstøbe til Guds Navns Ære og Egense Kirches tieniste«. 1718 var klokken i stykker og havde mistet meget af sin lyd;[58] 1724 nævnes, at den var revnet,[61] og 1729 kaldes den brøstfældig.[58] Op gennem 1830'erne nævnes gentagne gange, at den burde omstøbes,[92] hvilket skete 1839.

Fig. 57. Klokke, 1839, støbt af urmager Lars Mortensen, Kerteminde (s. 1943). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Bell, 1839, cast by the clockmaker Lars Mortensen, Kerteminde.*

GRAVMINDER

Mindetavler. 1) (Fig. 58), o. 1864, over fem faldne i de slesvigske krige 1848-50 og 1864: J. Hansen, 3. jægerkorps, †23. april 1848 ved Slesvig, R. Hansen, 3. jægerkorps, †5. juni 1848 ved Dybbøl, H. Madsen, 2. f(or)st(ærknings)jægerkorps, †25. juli 1850 ved Isted, H. Madsen, 3. jægerkorps, †12. sept. 1850 ved Mysunde, M. Rasmussen, 17. infanteriregiment, †18. april 1864 ved Dybbøl. Tavlen opsattes af »Vaabenbrødre og størstedelen af Sognets Beboere«.

Tavle af hvidt marmor, 74×48 cm, med indskrift med fordybet antikva, udfyldt med sort. Indmuret i tårnrummets nordvæg.

2) (Fig. 59), o. 1945, over to faldne i modstandskampen under Anden Verdenskrig: Lennart greve Ahlefeldt-Laurvig-Lehn, ✶4. maj 1916, †28. marts 1945, og Knud Hofman Laursen, ✶4. okt. 1922, †2. maj 1945. »Egense sogn satte dette minde«.

Tavle af lyst marmor med sorte årer, 93×65 cm, indskrift med påsatte versaler af metal. Indmuret i tårnrummets nordvæg.

Fig. 58-59. Mindetavler. 58. Nr. 1, o. 1864, over fem faldne i de slesvigske krige 1848-50 og 1864 (s. 1945). 59. Nr. 2, o. 1945, over to faldne i modstandskampen under Anden Verdenskrig: Lennart greve Ahlefeldt-Laurvig-Lehn (†1945) og Knud Hofman Laursen (†1945) (s. 1945). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Memorial tablets. 58. No. 1, c. 1864, to five of the fallen in the Schleswig Wars 1848-50 and 1864. 59. No. 2, c. 1945, to two of the fallen in the resistance during World War II: Count Lennart Ahlefeldt-Laurvig-Lehn* (†*1945*) *and Knud Hofman Laursen* (†*1945*).

Gravsten. 1) (Fig. 60). Romansk, af rødgrå granit, 160×49 cm. Stenen, der er revnet midt over, har en svag rundstav langs de tre sider og processionskors på sokkel, angivet med fordybede konturlinjer. Den er indmuret i tårnets vestmur, syd for døren.

2) (Fig. 61). Romansk, af rød granit, 120×35-29 cm, trapezformet, med spor af rød kalkfarve (jf. s. 1917). På stenen er med fordybede konturlinjer vist et processionskors. Den er indmuret i korets sydmur.

Yderligere to mulige romanske gravsten er indmuret i soklen på korets sydside (jf. s. 1911 og fig. 61).

3) (Fig. 62-64 og 82), 1556, over Eler (Eiler) Rovnow (Rønnow), søn af Marqvard (Marquard), †15□ (1565), og hustru Anne Rovnow (Rønnow), datter af Tvge (Tyge) Krabbe, †1543, samt begge deres børn.[93]

Figursten af lys grå kalksten, 227×114 cm, signeret nederst til højre af en slesvigsk stenhugger, monogramisten »AS«.[94] Den meget velbevarede og velhuggede sten har en bred, omløbende ramme med i alt 16 anevåbener. Indskriften, på plattysk, er anbragt i et profilindrammet, forsænket felt under figurerne; den står med reliefversaler, hvoraf adskillige bogstaver er sammenskrevet eller indskrevet i de forrige. Ægteparret står let vendt mod hinanden med hænderne samlet i bøn under en rundbuet arkade med englehoveder i sviklerne; foran dem står to af parrets børn, en dreng og en pige, i tilsvarende positur (fig. 82). Ved buens issepunkt er hæftet et bånd med en skråthængende tavle med latinsk

Fig. 60. Gravsten nr. 1, romansk, indmuret i tårnets vestmur (s. 1946). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Tombstone no. 1, Romanesque, set in the west wall of the tower.*

indskrift med fordybede versaler: »Gloria[!] rex Christi[!] veni cvm pace« (Ærens konge, Kristus, kom med fred). Figurfeltet har prikhugget bund. Eiler Rønnow har kort hår, som er ret afskåret ved ørerne, og langt, lokket skæg. Han er iført en kort kappe over en overdel med posede ærmer, tætsiddende hoser og komulesko. Hans arme er ført ud gennem opskårne slidser i kappens frit nedhængende ærmer. Om halsen bærer han en bred kæde, og bag hans højre ben ses klingen af et sværd. Anne Krabbe, med plisseret hue, har knælang kåbe over en mønstret overdel med høj, tætsluttende krave, fodlang nederdel samt forklæde, hvorunder hendes skosnuder titter frem. Om halsen bærer hun to svære kæder. Parrets søn er udført som en næsten tro kopi af faderen, blot uden skæg; datteren har lang, folderig brokadekjole med pufærmer og tilhørende hue og bærer som moderen to kæder om halsen. Nederst til højre på stenen er stenhuggerens signatur indhugget: »AS 1556«.

Jacob Madsen bemærkede 1589, at stenen var hævet 3 kvarter (knap 50 cm) over gulvet.[95] Den lå i koret;[96] 1761 bemærkede Søren Abildgaard, at det øverste, midterste våbenskjold var skjult under døbefontens fod;[97] den må da have ligget i niveau med gulvet. Formentlig 1811 blev stenen flyttet til Hvidkilde, hvor den var indfattet i en 'mur' på øen Storeholm i Hvidkilde Sø.[98] O. 1861 blev den ført tilbage til kirken og indmuret i tårnrummets nordvæg, omgivet af en enkel profilramme af stuk.[99]

Fig. 61. Gravsten nr. 2, romansk, indmuret i korets sydmur (s. 1946). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Tombstone no. 2, Romanesque, set in the south wall of the chancel.*

Fig. 62. Gravsten nr. 3, 1556, over Eiler Rønnow (†1565) og hustru Anne Krabbe (†1543) samt to af parrets børn (s. 1946). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Tombstone no. 3, 1556, of Eiler Rønnow (†1565), his wife Anne Krabbe (†1543) and two of the couple's children.*

Fig. 63-64. Gravsten nr. 3, 1556, over Eiler Rønnow (†1565) og hustru Anne Krabbe (†1543) samt to af parrets børn (s. 1946). 63. Usigneret og udateret tegning (o. 1750). I RAK. 64. Tegning af Søren Abildgaard 1761. I NM. – *Tombstone no. 3, 1556, of Eiler Rønnow (†1565), his wife Anne Krabbe (†1543) and two of the couple's children. 63. Unsigned, undated drawing (c. 1750). 64. Drawing by Søren Abildgaard, 1761.*

4) (Fig. 65-67), o. 1572, over Bent Norby til Lindskov, †25. okt. 1565, og hustru Kirsten (Skinkel), †allehelgensdag (1. nov.) [1572].[93]

Figursten af rødgrå kalksten, 196×126 cm, formentlig udført i et fynsk værksted.[100] Stenen er stærkt ødelagt med mange revner, der er samlet med cement, og mandsfigurens ansigt og kvindefigurens hoved er brudt af ligesom det nederste højre hjørne. Indskrift med fordybede versaler i tværrektangulært postamentfelt. Langs de lodrette sider er to gange otte anevåben; heraf er flere dog ødelagte.[101] Ægteparret står let vendt mod hinanden under en dobbeltarkade båret af tre piller med volutkapitæler. I sviklerne er englehoveder. Bent Norby, med bølget hår og skæg, bærer fuld pladerustning smykket med bladornamentik. Han holder en stridsøkse i højre hånd og et sværd i venstre, og ved hans venstre ben ligger hans fjerprydede hjelm. Hustruen, med hænderne samlet i bøn, er vist i enkedragt med langt hovedlin, kjole og kappe, hvis ærmer hænger tomme ned.

1589 anførte Jacob Madsen, at stenen lå ved alterets nordside; endvidere at Bent Norby var blevet 'slagen i Sverige' og ikke lå begravet un-

Fig. 65. Gravsten nr. 4, o. 1572, over Bent Norby til Lindskov (†1565) og hustru Kirsten Skinkel (†1572) (s. 1949). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Tombstone no. 4, c. 1572, of Bent Norby of Lindskov* (†*1565*) *and his wife Kirsten Skinkel* (†*1572*).

Fig. 66-67. Gravsten nr. 4, o. 1572, over Bent Norby til Lindskov (†1565) og hustru Kirsten Skinkel (†1572) (s. 1949). 66. Usigneret og udateret tegning (o. 1750). I RAK. 67. Tegning af Søren Abildgaard 1761. I NM. – *Tombstone no. 4, c. 1572, of Bent Norby of Lindskov* (†*1565*) *and his wife Kirsten Skinkel* (†*1572*). *66. Unsigned, undated drawing* (*c. 1750*). *67. Drawing by Søren Abildgaard, 1761.*

der den. Det gjorde til gengæld parrets søn, 'onde Erik Norby', selv om hans navn ikke fandtes på den (jf. †begravelse ndf.).[102] 1761 noterede Søren Abildgaard, at stenen lå 'oppe i koret ved den nordlige side ind under et pulpitur og en trappe, hvorved en del af våbnerne og andre figurer bliver skjult' (jf. fig. 67 og †herskabspulpitur s. 1942).[103] Stenen blev antagelig fjernet fra kirken 1811[104] og anvendtes siden som trappesten.[105] 1923 blev fragmenterne genfundet, og stenen blev restaureret og opsat i tårnrummet[6] ved sydvæggen, øst for vinduet, på en sokkel af rødlig granit.

†*Murede begravelser.* 1) *For Hvidkildes ejere m.fl.* Antagelig o. 1550, i koret. En hvælvet krypt, ca. 4×3 m, med nedgang fra midtergangen ad en muret trappe gennem en fladbuet dør (jf. fig. 81). Kisterne blev udtaget 1811 og overført dels til Sørup (s. 468), dels til kirkegården.[106]

Begravede: Antagelig Anne Krabbe †1543 og Eiler Rønnow †1565 (jf. gravsten nr. 3) samt Kirsten Skinkel †1. nov. 1572 (jf. gravsten nr. 4); formentlig hendes søn, 'onde Erik Norby', som 13. aug. 1585 blev skudt af sin egen kok på vejen mellem Kværndrup og Bobjerg, begr. 16. sept. 1585;[107] Eiler Rønnows datter, Karen Rønnow, †4. april 1592, begr. 9. maj 1592;[108] Marqvard Billes søn begr. 2. juli 1599;[109] Karen Rønnows søn (med Jens Bille), Claus Bille, nedsat 17. febr. 1601;[110] ritmester Jørgen Kaas, 'skudt ved Iversnæs i det svenske overfald', dvs. ved svenskernes landgang på Fyn i januar 1658, begr. 26. juni 1658;[111] major Henrik Gøye til Brandholm †1668;[112] major Hans Brockenhuus von Løwenhielm †1752;[113] Johan Lehn til Hvidkilde, Nielstrup og Lindskov †1760, hans hustru Edel Margrethe Brockenhuus von Løwenhielm †1767.[4]

Fig. 68-69. Mindekranse. 68. Nr. 1, 1904, over Erik Rosenørn Lehn (†1904) (s. 1953). 69. Nr. 2, 1909, over Fritz Ahlefeldt Laurvig Lehn (†1909) (s. 1953). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Memorial wreaths. 68. No. 1, 1904, to Erik Rosenørn Lehn* (†*1904*). *69. No. 2, 1909, to Fritz Ahlefeldt Laurvig Lehn* (†*1909*).

†*Kistebeslag*, 1-2) 1565, af kobber, fra Eiler Rønnows kiste, det ene med våbenskjolde for Rønnow og Hardenberg og derover indskrifterne: »Salig Eiler Rønnovs Ferne« og: »Salig Eiler Rønovs Mørne«, det andet med årstallet »1565«. Beslagene fandtes i krypten 1755.[45] 3-4) Et uspecificeret 'navneskjold' fra 1773 og et 'prydskjold', konstateret ved undersøgelsen af krypten 1950-51.[114]

2) *'Erik Kaas' forældres begravelse', dvs. for Hans Kaas og Birgitte Eriksdatter Norby*; omtalt 1660.[79] En lille begravelse under sønnen Erik Kaas' og Hvidkilde folks stole (jf. †herskabsstol nr. 5-6), hvor der ikke var plads til flere end forældrene.

Begravede: Hans Kaas †1632; Birgitte Norby, datter af Erik Norby (jf. nr. 1), † før 1627; muligvis amtmand i Holsten, Niels Kaas, søn af Hans Kaas og hans anden hustru, Vibeke Ahlefeldt, † 'i armod' hos Rudbek Kaas på Lindskov efter 1687.[115]

En †*jordfæstebegravelse*(?) ('gravplads') blev konstateret 1950 ved nordsiden af gravkrypten under koret, ca. 80 cm nede (jf. fig. 81).[114]

†*Gravfane*, o. 1668, over Henrich Giøe (Henrik Gøye) til Brandholm, major ved det sjællandske regiment til fods, søn af Eschel Giøe (Eskild Gøye) til Brandholm og Emerentze Rosenkrantz, *12. marts 1633 på Brandholm i Jylland, †17. febr. 1668 i København, 35 år gammel på

nær tre uger og tre dage.[116] 1755 nævnes, at fanen havde hængt i kirken, men nu var taget ned.[45]

Mindekranse. 1) (Fig. 68), 1904, over Erik Rosenørn Lehn, *26. maj 1825, †5. okt. 1904.

To kranse af sølv, indsat i en profileret ramme af bejdset eg på en bund af sort fløjl; 147×80 cm. Rammen har tovsnoning langs kanten og foroven en cirkelmedaljon med afdødes kronede monogram i relief: »ERL«. Forneden er indskriften anført med reliefversaler i to forsænkede bånd, flankeret af rosetmedaljoner.

De to kranse er dannet af egegrene, bundet med en sløjfe hvorpå et skjold med graveret indskrift. På den øverste krans læses med skriveskrift: »Fra Beboere i Egense«, på den nederste med versaler, antikva og fraktur: »Lehnsbaron E. Rosenørn-Lehn, R(idder) af D(anne)b(ro)g fra Baroniet Lehns Funktionærer & Forpagtere 1904«. Opsat på nordvæggen i skibets andet fag, øst for vinduet.

2) (Fig. 69), 1909, over Fritz Ahlefeldt Laurvig Lehn, *10. juni 1853, †24. febr. 1909.

Mindekrans, bøgegren og skjold af sølv, indsat i en ramme af egetræ, svarende til nr. 2, med afdødes kronede monogram foroven.

Bøgegrenen er bundet med en sløjfe, der på båndenderne har indskrift med graveret skriveskrift: »Kammerherre, Hofjægermester, Greve F. L.V.Ahlefeldt-Laurvig-Lehn. R(idder) af D(anne) b(ro)g og D(anne)b(rogs)m(an)d, †24.2.1909. I taknemlig Erindring fra Baroniet Lehns Forstvæsen«. Skjoldet har indskrift med skriveskrift: »Fra Personale og Arbejdere paa Lehnskov«. På kransens båndender læses med skriveskrift: »Greve F. L. V. Ahlefeldt-Laurvig-Lehn †24.2.1909. Fra Forpagtere og Funktionærer paa Baroniet Lehn«. Opsat på nordvæggen i skibets andet fag, vest for vinduet.

Kirkegårdsmonumenter. 1) (Fig. 70), o. 1802, over Erich Monrath, sognepræst, *1. jan. 1723, †9. jan. 1802, og hans første hustru Elisabeth Kirstine Saabye, med hvem han fik otte børn, hvoraf en søn sammen med moderen hviler under stenen, og hans anden hustru Anne Margrethe Ferslew, der kun overlevede ham i tre måneder og 15 dage. Stenen er lagt af hans efterlevende syv børn.

Liggesten af rødgrå kalksten, 185×94 cm, med let ophøjet skriftfelt, hvorpå indskrift med fordybet kursiv; i hjørnerne er rosetmedaljoner. Stenen ligger vest for kirken.

2) (Fig. 71), over Peter Hansen, gårdmand, *21. marts 1785, †4. marts 1855.

Skriftrulle af sortmalet støbejern, 34×33 cm, med indskrift med reliefversaler. Vest for kirken.

I kirkegårdens sydvestlige hjørne findes et nyere gravsted for senere ejere af Hvidkilde.

Fig. 70. Kirkegårdsmonument nr. 1, o. 1802, over sognepræst Erich Monrath (†1802), hans første hustru Elisabeth Kirstine Saabye, og hans anden hustru Anne Margrethe Ferslew (s. 1953). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Churchyard monument no. 1, c. 1802, to Pastor Erich Monrath (†1802), his first wife Elisabeth Kirstine Saabye, and his second wife Anne Margrethe Ferslew.*

Fig. 71. Kirkegårdsmonument nr. 2, o. 1855, over gårdmand Peter Hansen (†1855) (s. 1953). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Churchyard monument no. 2, c. 1855, to farm owner Peter Hansen* (†*1855*).

KILDER OG HENVISNINGER

Nedenfor er anført en oversigt over arkivalier eller utrykte kilder og litteratur anvendt i beskrivelsen af Egense Kirke. For en oversigt over arkivalier og litteratur samt forkortelser anvendt i Svendborg Amt i almindelighed, jf. også s. 59 ff. Henvisninger til Danmarks Kirker, Kbh. 1933-, er angivet som *DK*, efterfulgt af betegnelsen på det pågældende amt; referencer inden for Svendborg Amt har dog kun sideangivelse.

Arkivalier. *Rigsarkivet København (RAK). Rentekammeret Danske Afdeling, Fyns Stifts Renteskriverkontor*: 2244-191. Dokumenter ang. salg af Hvidkilde og det halve af Lindskov til Johan Lehn 1725 (*Rtk*. 2244-191. Dok. ang. salg af Hvidkilde).

Rigsarkivet, Odense (RAO). *Fyns bispearkiv*: Indberetninger om kirkeejere og patronatsret 1695-1786. – Synsforretninger over kirker 1718-35 (*Bispeark*. Syn over kirker). – Indberetninger om kirker og kirkegårde 1812-43 (*Bispeark*. Indb. om kirker og kirkegårde). – Sunds Herreds breve 1541-1805, 1805-1968 (*Bispeark*. Sunds Hrds. breve). *Sunds Herreds provstiarkiv*: Register over kirkernes indkomster 1576 (*Provstiark*. Reg. over kirkenes indk.). – Kirkeregnskaber 1645-75. – Justitsprotokol m.m. 1690-1824 (heri kirkesyn 1760-1824) (*Provstiark*. Justitsprot. m.m.). – Breve fra biskop, amtmand, stiftsøvrighed og forskellige 1727-1812. – Forskelligt 1851-75 (*Provstiark*. Forsk.). – Synsprotokol for kirker 1935-81 (*Provstiark*. Synsprot.). *Svendborg Amtsprovsti*: Synsprotokol for Sunds og Sallinge herreder 1824-39 (*Svendborg Amtsprovsti*. Synsprot.). *Egense menighedsråd*: Kirkeprotokol 1861-1984 (*Menighedsrådsark*. Synsprot.). *Lehn Godsarkiv*: Sager vedr. baroniet Lehns kirker 1792-1921 (*Lehn Godsark*. Sager vedr. kirker). – Byggesager 1861-1922 (*Lehn Godsark*. Byggesager). – Sager vedr. Egense Kirke 1891-1927 (*Lehn Godsark*. Sager vedr. Egense). – *Den kgl. bygningsinspektør*: Bilag vedr. kirker på Fyn nr. 50 (*Den kgl. bygningsinspektør*. Bilag vedr. kirker). – Sager vedr. kirkebygninger på Fyn 1896-1925. *Fyn i almindelighed. Topografica*: 6. Udskrift af de af stiftets præster i henhold til stiftsøvrighedens befaling af 22. okt. 1706 indgivne beretninger om kirkerne og disses antikviteter (*Fyn i alm*. 6. Indb. 1706-07).

Det Kongelige Bibliotek (KB). *Gamle kongelige Samling*. 2351. 4°. Udskrift af Præsteskabets i Fyens Stift Antegnelser om Kirkerne i Fyen og underliggende der i Stiftet, for det meeste samlede og indgivne til Stiftets Øvrighed 1706-1707, med nogle faae Tegninger af Gravsteder og Vaabener (*GKS* 2351. 4°. Indb. 1706-07). *Ny kongelig Samling*. 368b. 2°. En Samling af forskjellige Stykker til Danmarks Topographi (*NKS* 368b. 2°. Saml. til Danmarks top.). *Kallske samling*. 377. 4°. Kopi af beskrivelse over kirkerne og herregårdene i Fyn og i Langeland, af sognepræsterne til Thuras brug forfattet 1755 (*Kallske saml*. 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755).

Egense og Rantzausminde Lokalhistoriske Arkiv (Egense Lokalhist. Ark.). Materiale vedr. Egense Kirke.

Nationalmuseet (NM). *Indberetninger*: Vilhelm Petersen 1893 (bygning, inventar, gravminder). – Chr. Axel Jensen 1930 (gravsten). – Mogens Larsen 1955 og 1957 (altertavle). – Lise Thillemann april og maj 2007 (murbehandling). – Karin Vestergaard Kristiansen 2012 (inventar).

Tegninger og opmålinger. *Rigsarkivet, København* (RAK). *Håndskriftsamlingen*. I. Individuelle samlinger af blandet indhold. 69-70. Klevenfeldt, Terkel (1710-70) (to gravsten).

Nationalmuseet (NM): Søren Abildgaard 1761 (to gravsten). – Niels Ringe (udateret, o. 1825-50) (en gravsten). – Lars Mindedal (opmålinger af tårnfacader) 1983. – Clausen & Weber Arkitekter (opmålinger af plan, snit og facader) 2005. – Havsteen-Mikkelsens Tegnestue (opmåling af plan og snit) 2012 og 2014.

Historisk indledning ved Rikke Ilsted Kristiansen, kirkens omgivelser og bygning ved Pia Katrine Lindholt, glasmalerier, inventar og gravminder ved Rikke Ilsted Kristiansen, heraf dog orgler ved Kristian Lumholdt. Arkivalielæsning ved Marie Louise Blyme, Rasmus Christensen, Bjørn Westerbeek Dahl og Andreas Broby Åberg-Jensen m.fl. Oversættelser ved James Manley (engelsk) og Peter Zeeberg (latin). Korrektur ved Anne Frovin. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet juni 2018.

[1] *Diplomatarium Danicum*, Det danske Sprog- og Litteraturselskab (udg.), 3, IX, Kbh. 1982, nr. 380 (2. juli 1374).
[2] *Diplomatarium Danicum* (note 1), nr. 542 (8. dec. 1374).
[3] *Scriptores Rerum Danicarum medii ævi*, Jacob Langebæk m.fl. (udg.), I, Kbh. 1772, 323.
[4] Erich Pontoppidan og Hans de Hofman, *Den danske Atlas* VI, Kbh. 1774, 712.
[5] *Kong Frederik den førstes danske Registranter*, Kr. Erslev og W. Mollerup (udg.), Kbh. 1879, 22. juni 1529.
[6] RAO. *Menighedsrådsark*. Synsprot.
[7] »Domme fra Christian III's Tid angaaende kirkelige Forhold«, Holger Fr. Rørdam (udg.), *Kirkehistoriske Samlinger*, II, 5, 1869-71, 518.
[8] »Register paa Præsternes Underholdning i Nyborg Len 1554«, *Fra Fyens Fortid. Samlinger og Studier*, G. Wad (udg.), 1, 1916, 132 f.
[9] RAK. *Håndskriftsamlingen*. VI F 5. Uddrag af Sunds Herreds gamle Provstebøger 1572 m.m.; RAO. *Provstiark*. Reg. over kirkernes indk. Tilsvarende modtog heller ikke kirkerne i Sørup og Kværndrup et eksemplar.
[10] *Biskop Jacob Madsens visitatsbog 1588-1604*, Jens Rasmussen og Anne Riising (udg.), Odense 1995, 213.
[11] *Jacob Madsens visitatsbog* (note 10), 214.
[12] *Biskop Hans Mikkelsens dagbøger 1626-41*, Anne Riising og Mogens Seidelin (udg.), Odense 1991, 176 (30. okt. 1639).
[13] RAO. *Den kgl. bygningsinspektør*. Sager vedr. kirkebygninger på Fyn 1896-1925.
[14] På luftfoto 1950 (fig. 2) er kirkegården endnu ikke udvidet for tredje gang, mens den på original 2-kortet 1962 (Geodatastyrelsen) er blevet udvidet.
[15] RAO. *Provstiark*. Synsprot.
[16] I NM.
[17] RAO. *Bispeark*. Indb. om kirker og kirkegårde.
[18] Parkeringspladsen anlagdes 1998; jf. korrespondance i NM.
[19] RAO. *Lehn Godsark*. Sager vedr. kirker.
[20] Korrespondance i NM.
[21] *Jacob Madsens visistatsbog* (note 10), 213; NM. C. T. Engelstoft, *Kirkerne i Fyns Stift*.
[22] *Jacob Madsens visitatsbog* (note 10), 213; Niels Jørgen Poulsen, »De glæsklædte grave. Landsbykirkegården fra grønning til haveanlæg«, *Nationalmuseets Arbejdsmark*, 2003, 55.
[23] RAO. *Bispeark*. Indb. om kirker og kirkegårde; *Lehn Godsark*. Sager vedr. kirker.
[24] Koret kan oprindeligt have udgjort mere end det ene fag, men 1589 stod prædikestolen mellem første og andet fag (s. 1923). *Jacob Madsens visistatsbog* (note 10), 213.
[25] J. G. Burman Beckers skitse 1856 (fig. 73) samt biskop Engelstofts beskrivelse 1858 er hovedkilderne til kirkens udseende inden restaureringen 1861-62.
[26] *Engelstoft* (note 21).
[27] Tårnrummets hvælv var planlagt med hvælvforlæg i murværket, men hvorvidt det blev opmuret på samme tid, kan ikke afgøres.
[28] En del senmiddelalderlige, fynske kirketårne har fået tilføjet trappehuse kort efter deres opførelse, eksempelvis Rønninge (*DK Odense* 3721), Nørre Lyndelse (*DK Odense* 3931) og Drigstrup (*DK Odense* 4084).
[29] Lignende indkapslede gavltrekanter med glugger og blændinger kendes fra Bregninge (*DK Holbæk* 1722-23) og Brenderup (Odense Amt).
[30] Hvorvidt årstallet henviser til forhøjelsen eller en større reparation af tårnet, kan ikke besvares ud fra det bevarede kildemateriale.
[31] En †*klokkestol* var 1817 faldefærdig, og ankerbjælkerne kan være benyttet som ophæng herefter. RAO. *Provstiark*. Justitsprot. m.m.
[32] Våbenhuset nævnes første gang 1803; RAO. *Provstiark*. Justitsprot. m.m.
[33] RAO. *Provstiark*. Justitsprot. m.m.; *Engelstoft* (note 21).
[34] RAO. *Provstiark*. Justitsprot. m.m.
[35] *Trap*, 5.udg., 676.
[36] Restaureringen 1861-62 belyses af materiale i NM, bl.a. indb. ved Lise Thillemann 2007, samt RAO. *Provstiark*. Forsk.; *Menighedsrådsark*. Synsprot.; Lehn Godsark. *Byggesager*.
[37] I forbindelse med restaureringen 2015-16 blev det besluttet ikke at fjerne cementpudsen fra kirkens indre, da det ville beskadige hvælvenes teglsten, jf. forprojekt til indvendig restaurering 2014 ved Havsteen-Mikkelsens Tegnestue, i NM.

Fig. 72. Skitse af kirken i biskop Jacob Madsens visitatsbog 1588-1604. I RAO. – *Sketch of the church in Bishop Jacob Madsen's book of visitations 1588-1604*.

[38] Hvorvidt hele taget blev udskiftet til det nuværende fyrretræstagværk 1861-62 eller tidligere, kan ikke påvises ud fra den bygningsarkæologiske undersøgelse.
[39] Murstenene og den kamtakkede gavl ligner korets nye østgavl fra 1861-62, hvorfor trappehusets øverste del formentlig blev opført på samme tidspunkt.
[40] NM. Indb. ved Lise Thillemann 2007.
[41] Ved restaureringen 2015-16 blev under korgulvet fundet en »flaskepost« fra restaureringen 1951, hvori var beskrevet, hvilke arbejder der blev udført. En tilsvarende flaske blev nedlagt under det nye korgulv 2015-16, jf. skrivelse fra menighedsrådsmedlem Hans Pahlke Møller 2016, i NM.
[42] Forprojekt til indvendig restaurering 2014 ved Havsteen-Mikkelsens Tegnestue, i NM.
[43] Den blå indvendige kalkning fra anden halvdel af 1800-tallet kendes også fra Øster Skerninge (s. 1975), Sørup (s. 458) og Røsnæs (*DK Holbæk* 1358). NM. Indb. ved Lise Thillemann 2007.
[44] RAO. *Menighedsrådsark*. Synsprot.; *Lehn Godsark*. Sager vedr. Egense.
[45] KB. *Kallske saml*. 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755.
[46] RAO. *Menighedsrådsark*. Synsprot.; *Lehn Godsark*. Byggesager.
[47] RAO. *Menighedsrådsark*. Synsprot.; Egense Lokalhist. Ark. Avisudklip 6. okt. 1951.
[48] RAO. *Provstiark*. Synsprot.; *Menighedsrådsark*. Synsprot.
[49] Skjoldet står tomt, men har formentlig oprindeligt kunnet identificeres ved sin staffering (lodret delt af gult og rødt).
[50] NM. Indb. ved Mogens Larsen 1955 og 1957.
[51] Egense Lokalhist. Ark. Avisudklip 6. okt. 1951. Tavlerne kan muligvis være nyudført ved restaureringen 1866 som kopier af ældre stykker.
[52] Maleriet i Ammensleben er signeret »Nicol Rosman (Nikolaus Rossmann) 1615«; jf. *Beschreibende Darstellung der älteren Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Sachsen* 29, Halle 1910, taf. 3, og 30, Halle 1911, 19.
[53] Anne Hardenberg var datter af Erik Hardenberg, hvis part af Hvidkilde dog gik i arv til hendes lillesøster, Mette Hardenberg († 1629), g.m. Predbjørn Gyldenstierne til Vosborg († 1616). Med sin mand skænkede hun 1602 en altertavle til Rårup Kirke, som tilhørte parret (*DK Vejle* 1420).
[54] RAO. *Menighedsrådsark*. Synsprot.; *Lehn Godsark*. Sager vedr. kirker.
[55] NM. Indb. ved Karin Vestergård Kristiansen 2012.
[56] Finn Grandt-Nielsen, *Fynsk Kirkesølv*, Odense 1983, 45.
[57] KB. *Kallske saml*. 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755. Knoppen er siden en reparation 1865 monteret på hovedet, jf. *Grandt-Nielsen* 1983 (note 56), 45. Pga. indskriften anførtes det i 1700-tallet, at kirken havde været viet til de hellige tre konger (jf. s. 1905).
[58] RAO. *Bispeark*. Syn over kirker.
[59] Chr. A. Bøje, *Danske guld og sølv smedemærker før 1870*, II, Kbh. 1982, nr. 4459, *Grandt-Nielsen 1983* (note 56), 153.
[60] Her er mesteren dog forvekslet med den århusianske guldsmed Ole Ravn.
[61] RAK. *Rtk*. 2244-191. Dok. ang. salg af Hvidkilde.
[62] *Grandt-Nielsen 1983* (note 56), 148.

Fig. 73. Kirken set fra syd. Bemærk forvrænget perspektiv. Tegnet af J.G. Burman Becker 21. juli 1856. I KB. – *The church seen from the south*.

Fig. 74-77. Kirken under restaurering. 74. Tilmuret dør til †herskabspulpitur (s. 1916). 75. To romanske vinduer i nordfacaden. Det østlige anes bag stræbepillen. 76. Våbenhuset set fra syd. 77. Den blændede romanske syddør. Foto C&W Arkitekter 2007. – *Church during restoration. 74. Bricked-up door to †family gallery. 75. Two Romanesque windows in the north facade. The eastern one can be glimpsed behind the buttress. 76. The porch seen from the south. 77. The bricked- up Romanesque south door.*

[63] *Bøje 1982* (note 59), nr. 4117.
[64] RAO. *Menighedsrådsark*. Synsprot; Egense Lokalhist. Ark. Avisudklip 8. okt. 1951.
[65] Egense Lokalhist. Ark. Avisudklip uden dato. Jf. også Anne-Grete Thestrup, »Messehageler i Svendborg Provsti«, *Årbog for Svendborg & Omegns Museum,* 1991, 108.
[66] RAO. *Provstiark*. Justitsprot. m.m.; *Svendborg Amtsprovsti*. Synsprot.
[67] M. Mackeprang, *Danmarks middelalderlige Døbefonte*, Kbh. 1941, 114 f.
[68] Lis Jacobsen og Erik Moltke, *Danmarks Runeindskrifter*, Kbh. 1941-42, nr. 185; *Mackeprang 1941* (note 67), 43 f. og 117; endvidere runedatabasen http://runer.ku.dk (nr. 181).
[69] *Mackeprang 1941* (note 67), 117.
[70] RAO. *Lehn Godsark*. Byggesager.
[71] Jf. dåbsfadet i Tved (s. 1861 med note 74).

Fig. 78-79. 78. Skab i triumfmuren hvori den senmiddelalderlige hvælvpille er bevaret (s. 1940), set mod vest. 79. Skabets dørfløj, 1861-62 (s. 1940). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *78. Cabinet in the chancel arch wall looking west, in which the Late Medieval vault pillar is preserved. 79. Door wings 1861-62.*

[72] RAO. *Menighedsrådsark*. Synsprot.

[73] Helt udelukkes kan det ikke, at våbenskjoldene i stedet repræsenterer Eiler Rønnows datter og svigersøn, Anne Rønnow og Erik Hardenberg, der også markerede sig med andre gaver, men som først 1603 optræder som medejere af godset og kirken. I så fald skulle Rønnowvåbenet over mandsbusten være hendes fædrene og Krabbevåbenet over kvindebusten hendes mødrene, mens Rosenkrantzvåbenet under mandsbusten skulle være hans mødrene og Hardenbergvåbenet under kvindebusten hans fædrene; ligeledes en usædvanlig placering af våbenerne. At dømme ud fra stolens stilpræg skulle donationen dog være sket, længe før ægteparret opnåede medejerskab til kirken, hvilket næppe er sandsynligt.

[74] Således f.eks. Stepping 1558, Øsby 1559 og Øster Løgum 1562 (*DK Sjyll* 341, 490 og 1776).

[75] RAO. *Svendborg Amtsprovsti*. Synsprot.

[76] NM. Indb. ved Karin Vestergaard Kristiansen 2012; Egense Lokalhist. Ark. Avisudklip 6. okt. 1951.

[77] Helt udelukkes kan det vel ikke, at der er tale om nyudsmykning af Hvidkildes stole (nr. 1-2).

[78] *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold 1551-1660*, Rigsarkivet (udg.), Kbh. 1885-2005 (15. juli 1647).

[79] *Kirkehistoriske Samlinger* III, 2, 1877-80, 196.

[80] På Søren Abildgaards tegning 1761 af gravsten nr. 4 (fig. 67) er noteret, at stenen var delvist skjult under et pulpitur og en trappe; jf. Poul Grinder-Hansen, *Søren Abildgaard (1718-1791) Fortiden på tegnebrættet*, Kbh. 2010, nr. 362. På en usigneret tegning (fig. 66), udført 'nogle år' før 1755, er hele stenen aftegnet. Jf. også note 101.

[81] RAO. *Svendborg Amtsprovsti*. Synsprot.; *Engelstoft* (note 21).

[82] C-H fælles med Gedakt 8'.

[83] C-H nye piber.

[84] Det fremgår af orgelkonsulent, professor J. H. Nebelongs erklæring 12. okt. 1925, at man ved bygningen af †orgel nr. 2 'halverede stemmeantallet'; RAO. *Lehn Godsark*. Sager vedr. Egense.

[85] Principal 8 Fod benyttede Gedackt 8 Fods piber C-H.

[86] RAO. *Menighedsrådsark*. Synsprot.; Egense Lokalhist. Ark. A 133. Nyt orgel 1928.

[87] Yderligere oplysninger om kirkens orgler findes i Den Danske Orgelregistrant.

[88] Opkaldt efter etiopernes dronning, Kandake (Ap.g. 8,27). Navnet er valgt af den tidligere sognepræst Rasmus Prip, jf. Henning Thalund, *Fynske kirkeskibe*, Svendborg 1989, 27.

[89] *Thalund 1989* (note 88), 75; jf. også RAO. *Lehn*

Godsark. Sager vedr. kirker. Givernes navne skal være graveret på en messingplade, der ligger i skibet, jf. *Fyns Amts Avis* 26. jan. 1988.
[90] En klokke af samme støber fra 1636 findes i Øksendrup (Gudme Hrd.).
[91] KB. *Kallske saml*. 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755; jf. også *Danske Atlas 1774* (note 4), 712.
[92] RAO. *Bispeark*. Sunds Hrds. breve; *Svendborg Amtsprovsti*. Synsprot.
[93] KB. *GKS* 2351. 4°. Indb. 1706-07; *NKS* 368b. 2°. Saml. til Danmarks top.; *Kallske saml*. 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755; Erich Pontoppidan, *Marmora Danica selectiora sive Inscriptionum* 1, Kbh. 1739, 242.
[94] Chr. Axel Jensen, *Danske adelige Gravsten fra sengotikens og renaissancens Tid*, I-II, Kbh. 1951-53, I, 187 ff., II, 202 (nr. 273), og II, 253 f. (nr. 581), der også tilskriver en sten i Assens over Anna von Ahlefeldt Benediktsdatter, †1550, til AS (*DK Odense* 2571). Mackeprang mente, at stenen måtte være udført i Holsten eller Lübeck, dels fordi den afviger fra de samtidige danske gravsten, dels fordi hustruen efter tysk skik er nævnt ved mandens navn (Rønnow) i stedet for som vanligt i Danmark ved sit fædrene navn (Krabbe); M. Mackeprang, »Var Fru Anne Rønnow til Skovsbo Katolik?«, *Fra Arkiv og Museum* 2, 2, 1943,165 f.
[95] *Jacob Madsens visitatsbog* (note 10), 214; jf. også *Jensen 1951-53* (note 94), II, 12.
[96] KB. *NKS* 368b. 2°. Saml. til Danmarks top.
[97] Således noteret på tegningen; jf. også *Grinder-Hansen 2010* (note 80), nr. 361.
[98] Jf. påskrift på maler Niels Ringes tegning af stenen, formentlig udført i anden fjerdedel af 1800-tallet. I NM.
[99] *Engelstoft* (note 21); NM. Indb. ved Vilhelm Petersen 1893.
[100] *Jensen 1951-53* (note 94), II, 38 og 253 f. (nr. 581).
[101] Om våbenerne, se A. Thiset, »De to Norby-Slægters Herkomst. En genealogisk-heraldisk Undersøgelse«, *Danske Magazin* V, 6, Kbh. 1909, 20 f. De manglende våben ses på en usigneret tegning af stenen (fig. 66), der er udført 'nogle år' før 1755, jf. KB. *Kallske saml*. 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755.

Fig. 80. Spillebord i †orgel nr. 2, 1909 (s. 1942). I Den Danske Orgelregistrant, NM. Foto Annelise Olesen 1973. – *Console in †organ no. 2, 1909.*

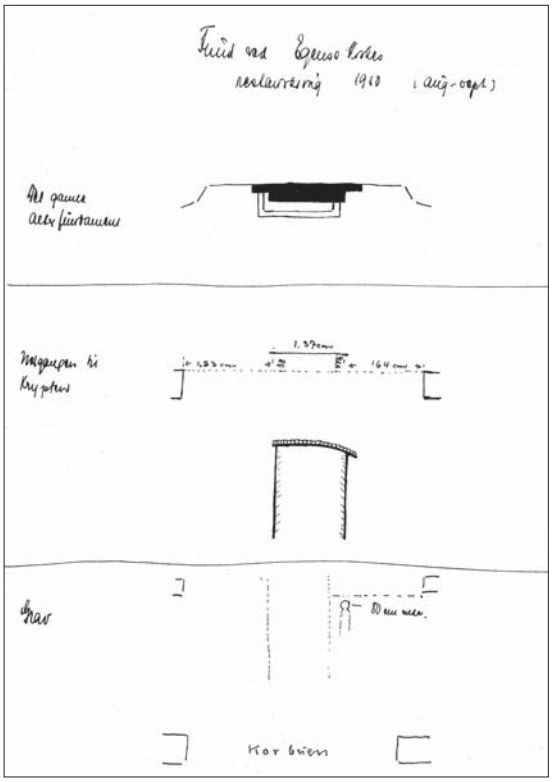

Fig. 81. Skitse af fund ved restaureringen 1950. Antagelig middelalderligt alterbord (s. 1925), nedgang til †muret begravelse nr. 1 (s. 1951) og grav ved alterets nordside (s. 1952). I Egense Lokalhistoriske Arkiv. – *Sketch of finds during the restoration of 1950. A presumably medieval Communion table, stair down to †masonry tomb no. 1 and tomb on the north side of the altar.*

[102] *Jacob Madsens visitatsbog* (note 10), 214. Bent Norby faldt i den nordiske syvårskrig 25. okt. 1565 i slaget ved Axtorna i Halland.
[103] Jf. også *Grinder-Hansen 2010* (note 80), nr. 362.
[104] RAO. *Provstiark*. Justitsprot. m.m.; *Menighedsrådsark*. Synsprot; *Engelstoft* (note 21).
[105] Notat i NM.
[106] Krypten blev åbnet i forbindelse med arbejderne i koret 1950-51; den var da tom. Egense Lokalhist. Ark. Avisudklip 6. okt. 1951; RAO. *Menighedsrådsark*. Synsprot.
[107] »Ejler Brokkenhuses historiske kalenderantegnelser for 16de Aarhundrede«, Joh. Grundtvig (udg.), *Samlinger til Fyens Historie og Topographie*, 6, Odense 1873, 350; jf. også *Jacob Madsens visitatsbog* (note 10), 213.
[108] *Ejler Brokkenhuses historiske kalenderantegnelser* (note 107), 393 f.
[109] *Ejler Brokkenhuses historiske kalenderantegnelser* (note 107), 431.
[110] Claus Bille døde †1. dec. 1600 i Odense og blev nedsat i Skt. Knuds Kirke 10. jan. 1601; derfra blev han overført til Egense. *Ejler Brokkenhuses historiske kalenderantegnelser* (note 107), 444 f.
[111] »Biskop Laurits Jacobsen (Hindsholms) Dagbog fra 1651 til 1663«, Holger Fr. Rørdam (udg.), *Kirkehistoriske Samlinger*, V, 3, 1905-07, 723. Efter kampen blev hans 'udplyndrede' lig fremlagt blandt flere andre danskes, og han blev kun genkendt, fordi hans initialer, J. K., var brændt med krudt på den ene arm. Liget blev nedlagt i en fyrre- og en egekiste og ført til Lindskov og derfra siden til Egense Kirke, ifølge traditionen ledsaget af den svenske konge og et stort følge. *Pontoppidan 1739* (note 93), 242 f.; KB. *NKS* 368b. 2°. Saml. til Danmarks top.
[112] I en 'anselig smuk kiste'; KB. *NKS* 368b. 2°. Saml. til Danmarks top. Jf. også *Pontoppidan 1739* (note 93), 242.
[113] *Danske Atlas 1774* (note 4), 712; Hans de Hofman, *Samlinger af publique og private Stiftelser, Fundationer og Gavebreve* VI, Kbh. 1760, 42.
[114] Egense Lokalhist. Ark. Avisudklip 6. okt. 1951.
[115] Kisten stod i en anden begravelse end den, hvor hans bror, Jørgen Kaas, var nedsat (nr. 1); jf. *Pontoppidan 1739* (note 93), 243; KB. *NKS* 368b. 2°. Saml. til Danmarks top.
[116] KB. *NKS* 368b. 2°. Saml. til Danmarks top.; *Pontoppidan 1739* (note 93), 242.

Fig. 82. To børn af Eiler Rønnow og Anne Krabbe. Detalje af gravsten nr. 3 (s. 1946). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Two children of Eiler Rønnow and Anne Krabbe. Detail of tombstone no. 3.*

EGENSE CHURCH

Building. The church lies on a hilltop in the easternmost part of the village. It consists of a Romanesque nave, to which a narrower †chancel was once joined. The nave, which is built in fieldstone, has two bricked-up Romanesque doors, one opposite the other (figs. 5 and 77) and three similarly bricked-up round-arched windows (fig. 7). A fourth †window presumably vanished in a major restoration in 1861-62.

In the Late Middle Ages the church was rebuilt as a nave church. A single round-arched window may have been installed in the nave during the rebuilding. Presumably shortly after the expansion the church was given octagonal rib vaulting (figs. 12 and 18). Only the two westernmost vaults in the nave are fully preserved, but they have been encapsulated in more recent cement plastering and pillars from 1861-62. A tower in two storeys was erected towards the west; it rose only to a low height above the roof of the nave (fig. 14). It was built in fieldstone and brick in monk bond, but the facades have been partially rebuilt in recent times. Towards the west the tower possibly had an original †door and in the south wall a segmentally-arched †window, both of which were replaced in 1861-62 by a new door and a new window (cf. below). The tower interior is covered by a cross vault. Shortly after the erection of the tower a brick stairwell was built towards the south (fig. 17). The original pediments have been encased in the walls of the belfry floor.

After the Middle Ages the tower was heightened, but the exact date is unknown. Probably in the eighteenth century, a porch built in fieldstone and yellow brick in Renaissance format was added on the north side (fig. 6); it has now been furnished as a chapel and storage room. Around 1750 an †extension was built on the north side; it provides access to a †family gallery in the second bay of the nave.

In 1861-62 the church underwent a radical and heavy-handed restoration, in the course of which the east gable of the nave was torn down and rebuilt, and the conspicuous flying buttresses were added. All surfaces were plastered with cement, as happened to several churches in the area at this time. In addition the church was given new pointed-arched windows and the main entrance was relocated to the tower, where a pointed-arched, triple-bevelled door was installed (fig. 11c). The three easternmost vaults were presumably torn down in this restoration, and octagonal rib vaults were built in their place (fig. 13). In the restoration the church interior was given a pink limewash, but shortly afterwards this was changed to the blue colour that we also know from among other places Øster Skerninge Church (p. 1975). In 1951 the church was given a major restoration and the tower was most recently repaired in 1984. In 2006-07 the cement plastering was removed from the facades of the church (figs. 74-77), and in 2015-16 the church interior was given a major restoration.

Furnishings. The oldest item of furnishing is the Romanesque font (fig. 41), which is notable for its runic inscription, probably with the name of the carver, Astred, son of Ikkreus. From the Late Middle Ages come the stem and knob of the altar chalice (cf. fig. 37), on which the names of the Three Holy Kings are given in minuscules.

The baptismal dish (fig. 42) is a Nuremberg work from the sixteenth century. The pulpit (figs. 45-49) is from c. 1560 with coats of arms that probably refer to the church owners Eiler Rønnow and Anne Krabbe (fig. 47), while the altar candlesticks from 1561 (fig. 40) have armorial bearings and initials of the couple's son-in-law and daughter Erik Hardenberg and Anne Rønnow.

The altarpiece (figs. 26-34), in Renaissance style with paintings of the Last Supper (fig. 33) and the Crucifixion (fig. 34), was donated in 1617 by Anne Hardenberg of Vedtofte, widow of Johan Rud. A (†)top piece with a Resurrection painting (fig. 29), which was originally inserted

between the present top piece and the top pediment, was taken out of the altarpiece in 1866 and now hangs on the north wall in the westernmost bay of the nave.

The paten is from c. 1675 (fig. 37), as is the base of the chalice (cf. fig. 37). The Communion set for the sick (fig. 39) was made by the Odense goldsmith Jacob Olufsen Lund in 1741 and donated by the church owner Johan Lehn, while the wafer box (fig. 38) was made by Oluf Olufsen Rye in Svendborg around 1750. A poor box (fig. 51) is probably also from the eighteenth century, as is a parish meeting board (fig. 55).

The bell (fig. 57) was cast in 1839 by the clockmaker Lars Mortensen in Kerteminde; two small money boxes of tin plate (fig. 52) were procured around 1857, and the baptismal jug of pewter (fig. 44) was acquired around 1862.

In the radical restoration of 1861-62 large parts of the furnishings were scrapped: only the altarpiece, the font and the pulpit were preserved. From this period too come all the pews, most of the door wings and the organ loft (cf. figs. 25 and 53). The bowl of the chalice (cf. fig. 37) was made c. 1865 by Anton Michelsen in Copenhagen, and the hymn boards (fig. 54) are from 1868. An (†) altar painting with the subject Ecce Homo (fig. 35) is signed August Jerndorff 1880; it was set in the altarpiece until 2015. In 1888 local fishermen donated the church ship "Kandace" (fig. 56), built by the shipwright Rasmus Hansen and the ship's captain H. Holm in Skovsbostrand.

The wine skimmer (fig. 36) was obtained in 1902. The second baptismal dish of the church (fig. 43) was presented in 1950 by P. L. and A. C. Pedersen. The altar rail (cf. fig 53), designed by Ejnar Mindedal Rasmussen, was set up in 1951, but the kneeler was renewed in 2016 at the same time as the Communion table. The organ (cf. fig. 53) was built in 1981 by P. Bruhn & Søn, Årslev.

Colour scheme. Since the 1860s the altarpiece and the pulpit have been in painted and partly pigmented wood with details in red, green and gold; the pews are in imitation oak veining. The ornamentation was refurbished in 2015-16; at the same time the organ loft and hymn boards were painted black and the inside door wings light grey. The original colour scheme is unknown.

Sepulchral monuments. Two memorial tablets, one to the fallen in the Schleswig wars (fig. 58) and one to the resistance fighters in World War Two (fig. 59) are embedded in the walls of the tower interior. Two Romanesque tombstones are set in the west wall of the tower and in the south wall of the chancel (figs. 60-61). The figural tombstone of Eiler Rønnow (†1565) and his wife Anne Rønnow (†1543) (figs. 62-64, 82), signed by a Schleswig stonecutter, the monogrammist "AS" and with the date "1556", is embedded in the north wall of the tower interior, while the figural tombstone of Bent Norby of Lindskov (†1565) and his wife Kirsten Skinkel (†1572) (figs. 65-67) has been set up against the south wall; both were originally in the chancel. On the south wall of the nave hang two wreaths from the beginning of the twentieth century commemorating members of the Lehn family (figs. 68-69).